

SIJAISPERHEESSA ELÄVIEN LASTEN VAIKEIDEN KOKEMUSTEN KÄSITTELY

Vertaisryhmätoiminnan merkitys kokemusten käsittelyssä

Hanna Alvoittu
Opinnäytetyö, kevät 2010
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Itä, Pieksämäki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Alvoittu, Hanna. Sijaisperheessä elävien lasten vaikeiden kokemusten käsittely. Vertaisryhmätoiminnan merkitys kokemusten käsittelyssä. Pieksämäki, kevät 2010, 50 s., 4 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, kuinka sijaisperheessä elävien lasten vaikeat kokemukset kuten väkivalta ja kaltoinkohtelu tulevat esille ja minkälaista tukea lapset saavat vertaisryhmässä kokemustensa käsittelyyn. Tutkimuksen aineisto koostui kolmesta sijoitettujen lasten vertaisryhmän käyneestä lapsesta. Lapsista kaksi oli tyttöjä, 7- ja 10-vuotiaat. Kolmas oli 12-vuotias poika. Lisäksi aineistoon kuului kaksi lasten sijaisäitiä ja kaksi vertaisryhmänohjaajaa.

Tutkimus oli muodoltaan kvalitatiivinen. Tietoa kerättiin lapsia ja sijaisäitejä haastatteleamalla ja vertaisryhmän ohjaajille suoritettiin kirjallinen kysely. Haastattelut olivat muodoltaan teemahaastatteluja. Tutkimuksen tuloksen mukaan lapset eivät ole keskustelleet sijaisvanhempiansa tai muiden aikuisten kanssa vaikeista kokemuksistaan. Sijaisvanhemmille lasten kokemukset näyttäytyivät lähinnä epämääräisinä pahanolon tunteina. Jonkin verran lapset olivat jakaneet kokemuksiaan muiden lasten kanssa. Haastattelutilanne kuitenkin osoitti, että jokainen lapsi pystyi kertomaan omista vaikeista kokemuksistaan. Vertaisryhmätoiminnasta lapset eivät olleet saaneet suoranaista apua kokemustensa käsittelyyn. He eivät olleet tuoneet ryhmässä omia kokemuksiaan esille, eikä niitä näin ollen ryhmässä myöskään käsitelty. Lapsille suurin apu ryhmästä oli vertaiskokemuksen saaminen.

Haastattelutilanne osoitti, että lapset voivat keskustella vaikeista kokemuksistaan aikuisen kanssa, kun olosuhteet siihen luodaan otollisiksi. Lapsi tarvitsee luvan biologisilta vanhemmiltaan asioiden esiintuomiseen. Lisäksi hän tarvitsee aikuiselta täsmällisen tiedon siitä, mistä on tarkoitus puhua. Jotta vertaisryhmätoiminta voisi auttaa lasta hänen vaikeiden kokemustensa käsittelyssä, pitäisi toiminnan olla riittävän pitkäaikaista. Traumaattisia kokemuksia omaavilla lapsilla tutustuminen, ryhmäytyminen ja luottamuksen syntyminen vievät normaalia pidemmän ajan. Lisäksi lapselle tulisi selvästi kertoa ryhmän tarkoitus.

Asiasanat: sijaishuolto, väkivalta, kaltoinkohtelu, vertaistuki, kvalitatiivinen tutkimus

ABSTRACT

Alvoittu, Hanna.

How to Deal with the Difficult Experiences of the Children Who Live in a Foster Family. 50 p., 4 appendices. Language: Finnish. Pieksämäki, Spring 2010.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of the study was to find out how foster children`s difficult experiences such as violence and maltreatment appeared and what kind of support children received in the peer support group. The material consisted of three children who had been in a foster children`s peer group. Two children were girls, 7- and 10-year olds. The third was a 12-year old boy. In addition, the material consisted of two foster mothers and two leaders of the peer support group.

Qualitative research methods were used in this study. The children and the foster mothers were interviewed. The leaders of the peer support group were given a questionnaire. The result showed that the children had not discussed their difficult experiences with any adults. Some experiences were shared with other children. In interviews, however, every child was able to tell about their own difficult experiences. In the peer support group children had not received direct assistance in processing their experiences. They had not brought up their own experiences in the group.

These interviews showed that the children could discuss their difficult experiences with an adult when the conditions were right. The children needed permission from their biological parents to tell their thoughts to others. In addition they needed precise knowledge from an adult of what they were meant to talk. If the peer group helped the children with their difficult experiences, activities should be sufficiently long and the children should be clearly explained what the peer group`s meaning is.

Keywords: foster care, violence, maltreatment, peer support, qualitative research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	
2 SIJAISHUOLTO JA LASTEN VAIKEAT KOKEMUKSET	7
2.1 Sijaishuolto	7
2.2 Väkivalta.....	8
2.3 Kaltoinkohtelu	9
2.4 Lasten traumaattisten kokemusten käsittely	10
3 VERTAISTUKI	12
3.1 Vertaisryhmätoiminta	12
3.2 Pelastakaa Lapset ry:n sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminta.....	13
4 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	17
4.1 Lasten osallisuus suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa	17
4.2 Lapsen aika -projekti	18
4.3 Vertaisryhmätoiminnan merkitys	20
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	22
5.1 Tutkimuksen tavoitteet	22
5.2 Tutkimusmenetelmät	23
5.3 Tutkimuksen kohdejoukko	24
5.4 Aineiston analyysi	25
5.5 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validius	26
6 TUTKIMUSTULOKSET	27
6.1 Lasten vaikeat kokemukset heidän itsensä kertomina.....	27
6.2 Sijaisäitien näkemyksiä lasten vaikeista kokemuksista.....	29
6.3 Tutkimuksessa mukana olleiden kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta ja kehittämisajatuksia	30
6.3.1 Kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta	30
6.3.2 Kehittämisajatuksia vertaisryhmätoimintaan.....	32
7 TUTKIMUKSEN ANTI	33
7.1 Yhteenvedoa ja pohdintaa	33
7.2 Oman tutkimusprosessini arviointia	38
LÄHTEET.....	41
LIITE 1: Ryhmäprosessin eri osavaiheet	45

LIITE 2: Sijaislasten haastatteluteemat.....	47
LIITE 3: Sijaisvanhemprien haastatteluteemat	49
LIITE 4: Kysely vertaisryhmänohjaajille.....	50

1 JOHDANTO

Käsitlemättömistä väkivaltakokemuksista syntyy helposti sukupolvien kierre. Traumaattiset kokemukset lisäävät lapsessa tunnetta elämänhallinnan menettämisestä, ja opittu ongelmanratkaisumalli siirtyy omaan käytökseen. Väkivaltarikollisista lähes kaikki ovat kokeneet väkivaltaa lapsuuden kodeissaan. (Huhtalo, Kuhanen & Pyykkö 2003, 11.) Vaikka kaltoinkohtelututkimuksilla on pitkät perinteet, vasta viime aikoina on alettu nähdä, että väkivallalle altistumisella on haitallisia vaikutuksia lapsen myöhempään elämään. Vaikutukset ovat tietysti yksilöllisiä, ja tutkimukset antavat vain todennäköisyyksiä. Yksittäisen lapsen tilanteesta todellisen kuvan voi saada vain olemalla vuorovaikutuksessa hänen kanssaan. (Oranen & Laaksamo 2003, 240.)

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, kuinka sijaisperheissä elävien lasten vaikeat kokemukset, kuten väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemukset tulevat näkyviksi ja kuinka lapset kokevat sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminnan auttavan heitä heidän vaikeiden kokemustensa käsittelyssä. Väkivallan vaikutuksesta lapsen fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen on useita tutkimuksia. On myös tutkittu lasten auttamista vertaisryhmätoiminnalla yksittäisten ongelmien suhteen, esimerkiksi perheväkivaltakokemuksissa. Uutena ulottuvuutena tutkimuksessani on lasten sijoittuminen sijaishuoltoon, jolloin lapsella on väkivalta- tai kaltoinkohtelukokemusten lisäksi myös muita traumaattisia kokemuksia, kuten huostaanotto ja sijaishuoltoon siirtyminen.

Jotta lapsi voisi hyötyä sijaishuollon kautta haetusta turvallisemmasta kasvuympäristöstä, on häntä autettava käsittelemään kaikkia siihenastisen elämänsä traumaattisia kokemuksia, ei pelkästään itse huostaanoton aiheuttamaa traumaa. Uusi lastensuojelulakikin velvoittaa kuntia entistä enemmän lapsilähtöisyyteen ja lasten tarpeiden huomioonottamiseen (Sinko 2007, 12–13).

Tutkimukseni on osana Pelastakaa Lapset ry:n ja Viola – väkivallasta vapaaksi ry:n kehittämishanketta, jonka tavoitteena on tuoda näkyviin sijaishuollon osapuolten kokemuksia kaltoinkohtelusta ja väkivallasta, ja luoda näiden kokemusten käsittelyyn sekä vertaistuen että ammatillisen terapeuttisen tuen keinoja (Kehittämishanke-esite).

2 SIJAISHUOLTO JA LASTEN VAIKEAT KOKEMUKSET

Huostaanotto ja siirtyminen sijaishuoltoon ovat lapselle vaikea ja raskas kokemus. Hän tuntee helposti syyllisyyttä vanhempiensa hylkäämisestä ja sopeutuminen uusiin oloihin vaatii voimia. Myös ennen sijaishuoltoon siirtymistä lapsella saattaa olla monenlaisia vaikeita kokemuksia, esimerkiksi hoidon ja huolenpidon puutetta, turvattomuutta ja väkivaltaa. Nämä vaikeat kokemukset voivat olla hyvin traumaattisia.

2.1 Sijaishuolto

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Ensisijaisena sosiaalihuollon toimenpiteenä tulee olla avohuollolliset tukitoimet. Lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon päädytään silloin, kun perheen tai lapsen ongelmiin ei pystytä vastaamaan avohuollollisin tukitoimenpitein. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja toimenpiteisiin ryhdyttäessä, on aina lapsen etu ensisijainen. Lastensuojelulain 49§ mukaan sijaishuolto määritellään lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämisenä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuoltoa voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla tarkoituksen mukaisella tavalla. Sijaishuoltoon sijoitetaan kunnan sosiaalilautakunnan huostaan ottama lapsi. Sosiaalilautakunnalle myös siirtyy vastuu lapsen arjen järjestämisestä. (Lastensuojelulaki, 2007.)

Huostaanotot ovat lisääntyneet viime aikoina 3–5% per vuosi. Pienempien lasten osuus on pysynyt melko samana, mutta merkittävin lisäys on tapahtunut nuorten osuudessa. Sijaishuollon muodoissa perhehoidon osuus on jatkuvasti vähenemässä ja laitoshoidon hieman lisääntymässä. Selvästi eniten on lisääntynyt näiden kahden edellä mainitun välimaastoon sijoittuva ns. ammatillinen perhekoti. Siinä yhdistyvät kodinomaiset puitteet ja ammattitaitoinen henkilökunta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009.) Sijoitukseen johtaneiden lasten laiminlyöntien taustalla on jo vuosikausia ollut samat syyt, vanhempien keskinäiset ristiriidat, päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja vanhempien yleinen kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin (Känkänen & Laaksonen 2006).

Sijaishuoltomuodon valinnassa ratkaisevaa on, mitä lapsi tarvitsee. On arvioitava onko lapsella olemassa jo merkittävä kiintymyssuhde, vai tarvitseeko hän sijaishuollolta nimenomaan pysyvää ja korjaavaa suhdetta. Joskus lapsen tarve ja auttaminen voi painottua erityistä ammattitaitoa vaativiin toimiin. (Känkänen & Laaksonen 2006.) Lastensuojelussa sijaishuolto nähdään aina väliaikaisena ratkaisuna. Tavoitteena on, että lapsi voisi ennemmin tai myöhemmin palata takaisin vanhempiensa luokse. Tilastojen mukaan sijoitusajat ovatkin lyhentyneet, mutta lapsella saattaa olla useita sijoituksia, kun välillä kokeillaan kotona asumista ja epäonnistumisen jälkeen seuraa uusi sijoitus. (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2009.) Huostaanoton lähtökohtana on aina lapsen paras ja joissakin tapauksissa se joudutaan suorittamaan tahdonvastaisesti, vastoin vanhempien tai 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa (Arkimies 2008, 258).

Tutkimukseni kohdejoukko on perhehoidossa olevia lapsia. Sosiaalihuoltolain (1992) 25§ mukaan perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympäristöolosuhteiden huolenpidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Tällä pyritään takaamaan lapselle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sijoituspaikassaan. Perhehoidon katsotaan myös edistävän lapsen perusturvallisuuden ja sosiaalisuuden kehitystä.

Tarja Pösö (2004, 208–210) tähdentää, että sijaishuoltoa tulee tarkastella muunakin kuin lainsäädännön määrittelemänä toimintana. Hänen mukaansa sijaishuoltoa ovat ympäristöt, jossa lapset elävät ja kasvavat, rinnakkaiset kodit tai joskus myös useampien kotien sarja, useat samanaikaiset vanhemmuus- ja kasvatussuhteet ja muut arkielämän järjestelyt.

2.2 Väkivalta

Väkivaltaa voidaan määritellä hyvin monella tavalla. Ensinäkin määrittelijänä on Suomen lainsäädäntö, jossa väkivaltaa tarkastellaan rikoksena toista henkilöä kohtaan. Laki kieltää väkivallan toista henkilöä kohtaan. Rikoslaisissa ruumiillisen väkivallan kohdistamista toiseen henkilöön nimitetään pahoinpitelyksi. Toisinaan pahoinpitely voi tapahtua ilman fyysistä väkivaltaa; tällöin rikosoikeus edellyttää, että teon seurauksena uhrin

terveys on vahingoittunut, esimerkiksi lapselle on juotettu alkoholia (Laki henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista, 1995.)

Väkivalta voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja seksuaaliseen väkivaltaan. Lapsen kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa voivat olla esimerkiksi lyöminen, potkiminen, tupakalla polttaminen, hiuksista repiminen tai kuristaminen. Psyykkistä väkivaltaa voivat olla pelottelu, uhkailu, naurunalaiseksi tekeminen, nöyryytys, vähättely, kylmyys ja reagoimattomuus lasta kohtaan. Seksuaalisella väkivallalla tarkoitetaan lapsen ruumiillista pahoinpitelyä, joka kohdistuu lapsen sukupuolielimiin, sukupuoliyhdyntää tai sen yritystä, sukupuolielinten koskettelua, lapsen alistamista seksuaalisille ärsykkeille tai lapsen käyttämistä epäsiiveellisissä julkaisuissa. (Paavilainen & Pösö 2003, 14.)

Lasten kokemaa väkivaltaa voidaan jäsentää myös sen ympäristön mukaan, jossa väkivaltaa tapahtuu. Koti on tärkein kasvuympäristö lapselle, ja siksi siellä tapahtuva väkivalta on myös kaikkein merkityksellisintä. (Paavilainen & Pösö 2003, 18.) Sosiaali- ja terveysalalla asiantuntijat puhuvat perheen sisällä tapahtuvasta perheväkivallasta, jossa lapsi voi olla osallisena tai todistajana. Väkivallan kokeminen perhesuhteessa on erityisen vahingollista siinä mielessä, että perhesuhteisiin liitetään ajatuksia rakkaudesta, turvasta, läheisyydestä ja huolenpidosta (Eskonen 2005a, 21). Lastensuojelulain (2007) 2§ mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja etusija erityiseen suojeluun. Lasta vahingoittavaa väkivaltaa ei ole vain häneen itseensä kohdistuva, vaan myös perheväkivallatilanteen sivusta seuraaminen on lapselle vaikea kokemus.

2.3 Kaltoinkohtelu

Tarkkaa rajaa käsitteille väkivalta ja kaltoinkohtelu ei voida asettaa. Kaltoinkohtelua voidaan pitää yläkäsitteenä, joka kattaa lapsen kohdistuneen tekemisen tai tekemättä jättämisen, aktiivisen ja passiivisen väkivallan. (Paavilainen & Pösö 2003, 15.) WHO:n määritelmän mukaan lasten kaltoinkohtelu käsittää sellaiset fyysisen ja psyykkisen pahoinpitelyn muodot, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin, kaupallisen tai muun riiston, josta seuraa todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, elämälle, kehi-

tykselle tai ihmisarvolle suhteessa, jossa on kyse vastuusta, luottamuksesta tai vallasta. (Söderholm ym. 2004, 6).

Kirjassa Lasten kaltoinkohtelu (Söderholm ym. 2004) jaetaan lasten kaltoinkohtelu viiteen ryhmään: 1) laiminlyönti, 2) emotionaalinen kaltoinkohtelu, 3) fyysinen pahoinpitely, 4) seksuaalinen hyväksikäyttö ja 5) lapsen seipitetty tai aiheutettu sairaus. Sosiaali- ja terveydenhuollossa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta puhutaan myös lasten kaltoinkohteluna, pahoinpitelynä tai laiminlyöntinä. Kaltoinkohtelu sisältää fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan sekä lastenhoidon laiminlyönnin. Rinnakkaiskäsitteenä käytetään lasten pahoinpitelyä. Lapsen laiminlyönnillä tai lapsen hoidon laiminlyönnillä tarkoitetaan lapsen psykososiaalisten ja emotionaalisten tarpeiden huomiotta jättämistä. (Paavilainen & Pösö 2003, 14–15.)

2.4 Lasten traumaattisten kokemusten käsittely

Traumaattisella kokemuksella tarkoitetaan tilannetta, jossa jokin ulkoinen tapahtuma uhkaa vakavalla tavalla ihmisen fyysistä tai psyykkistä turvallisuutta (Oranen & Laakso 2003, 240). Traumatisoiva tapahtuma voi olla mikä tahansa yksilön kokema uhkaava tilanne, joka aiheuttaa voimakkaan reaktion ja häiritsee jollakin tavalla normaalia elämää. (Holmberg, 2000, 17).

Vaikeat kokemukset voivat laukaista niin sanotun traumaattisen kriisin, joka on henkinen tila, jossa ulkoinen tilanne uhkaa lapsen olemassaoloa, sosiaalista identiteettiä ja turvallisuutta tai voi estää lasta saamasta tarpeensa tyydytetyiksi. Lapsen kokema perheen sisäinen väkivalta sivusta seurattuna tai sen kohteeksi joutuneena on traumaattinen tapahtuma. Sen aiheuttamasta kriisistä voi selviytyä kohtaamalla ja käsittelemällä trauman aiheuttaneita tapahtumia. (Holmberg, 2000, 17.)

Lapsen avun tarvetta ja auttamistapaa arvioitaessa tulee ottaa huomioon traumaattisten kokemusten luonne, ovatko kokemukset kertaluontoisia vai pidempään jatkuneita. Myös lapsen ikä ja persoonallisuus, aikaisemmat kokemukset, ihmissuhteet ja ympäristön tarjoama tuki vaikuttavat asioiden läpikäymiseen. (Holmberg, 2000, 17.)

Joskus lapsen kanssa voidaan keskustella melko suoraan tapahtumista, mutta on myös paljon lapsia, joille puhuminen on vaikea tapa ilmaista itseään ja käsitellä kokemuksiaan. Tällöin tarvitaan apukeinoja, jotta lapset pystyvät tuomaan esille omia kokemuksiaan ja niihin liittyviä tunteita. Hyviä apukeinoja ovat piirtäminen, erilaiset esitykset, sadut ja tarinat, tunnekuvat tai nallekortit. (Sosiaaliportti, i.a.)

Lasten kyky käsitellä traumaattisia kokemuksiaan on paljolti kiinni heitä lähellä olevien aikuisten kyvystä käsitellä lasten kokemuksia heidän kanssaan. Auttajan on tunnettava lapsen kehitystä ja eri ikäkausiin liittyviä käyttäytymispiirteitä. On pystyttävä erottamaan normaaliin kehitykseen kuuluvat asiat kehityshäiriöistä. Lasta ei pidä aliarvioida, vaan hänelle pitää olla ehdottoman rehellinen ja antaa oikeaa tietoa asioista. Oikealla tiedolla voidaan hälventää lapsen syyllisyyttä tapahtuneesta. (Sosiaaliportti, i.a.)

Huonosti kohdellun lapsen itsetunto tarvitsee tukea, sillä hän ei koe itseään hyväksi, tärkeäksi ja rakastettavaksi. Kun lasta autetaan palauttamaan oma arvokkuutensa, on sillä laaja-alainen vaikutus koko lapsen elämään. Lapsen alkaessa uskoa ja luottaa itseensä, hän uskaltaa opetella ja kohdata uusia asioita. Samalla hän oppii myös puolustamaan itseään ja olemaan jämäkkä. (Holmberg, 2000, 32.)

3 VERTAISTUKI

Vertaistuki voi olla joko vapaamuotoisesti tai organisoidusti järjestäytyntä tukea ja apua samassa elämäntilanteessa olevien tai samanlaisia kokemuksia omaavien henkilöiden kesken (Järvinen ym. 2007, 166). Lapset hakevat luonnostaan tukea ja yhteyttä vertaisiinsa. Vertaistuen avulla voidaan peilata omaa maailmankuvaa ja sitä kuinka tärkeäksi minut koetaan. Tuki voi tarjota mahdollisuuden kokemusten jakamiseen tai se voi olla myös pako todellisuudesta. Vertaistuella ei aina ole vain positiivisia vaikutuksia yksilön elämään. Se voi myös vahvistaa sellaisia selviytymiskeinoja, joilla on tuhoisat seuraukset, kuten päihteidenkäyttö, väkivalta ja rikollisuus. (Huhtalo, Kuhanen & Pyykkö, 2003, 60–61.)

Lasten vaikeiden kokemusten käsittelyssä vertaistuen käyttö vaatii aina aikuisen ohjausta. Aikuinen tuo mukaan tiedolliset elementit ja korjaa vääristymät. Esimerkiksi väkivallan kohdalla ohjattu vertaistuki antaa mahdollisuuden kyseenalaistaa väkivallan käytön oikeutuksen. Ohjaajan syyllisyyttä poistava ja kannustava lähestymistapa rohkaisee lapsia käsittelemään omia kokemuksiaan. Lapsesta on helpottavaa huomata, että hänen kokemansa pahaolo ja ahdistus eivät johdukaan hänestä itsestään, vaan on seurausta pahan kokemisesta. Vertaisten samankaltaiset kokemukset tarjoavat mahdollisuuden rakentavaan vuorovaikutukseen. Lapsi saa kokea itsensä tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Vastakohtana sille yksinäisyydelle, jota lapsi on aikaisemmin vaikeuksissaan kokenut, hän saa ohjatussa vertaisryhmässä huomiota ja läheisyyttä, joka rohkaisee vaikeiden asioiden kohtaamisessa. Toisilta saatu kannustus vahvistaa yhteenkuuluvuutta. (Huhtalo ym. 2003, 61.)

3.1 Vertaisryhmätoiminta

Sosiaali- ja kehityspsykologiassa vertaisryhmän katsotaan koostuvan ihmisistä, jotka ovat samalla kehitystasolla. Tällöin vertaisryhmät voivat muodostua spontaanisti, kuten kaveriporukat tai niiden muodostumista voi edesauttaa jokin instituutio, esimerkiksi koulu. Vertaisryhmillä on nähty olevan suuri merkitys lasten kehityksen ja sosiaalisten taitojen harjoittelun kannalta. (Pekkarinen 2006, 114–115.)

Vertaisryhmä voidaan myös muodostaa lapsista, joilla on yhteinen ongelma tai samankaltaisia kokemuksia tai he elävät samanlaisessa elämäntilanteessa. Tällä tavalla muodostetuilla lasten ja nuorten vertaisryhmillä on aina ammattitaitoinen vetäjä tai useimmiten useampikin vetäjä, ohjaamassa lasten vuorovaikutusta. Vertaisryhmätoiminta ei välttämättä aina ole terapiaa, mutta siihen voi liittyä terapeuttisia elementtejä. Toimintaperiaatteisiin kuuluu keskinäisen tuen ja kokemusten jakaminen, vastavuoroisuus, yhteisöllisyys, yhteisvastuu ja vapaaehtoisuus. Lasten vertaisryhmätoimintaan kuuluu olennaisena osana myös samaan aikaan toimiva vanhempien tai sijaisvanhempien ryhmä. Aikuisen ryhmän ensisijainen tarkoitus on toimia lasten prosessin tukena, mutta samalla aikuiset saavat myös vertaistukea omaan tilanteeseensa. (Taitto 2002, 22–23.)

Vertaisryhmän toimintamuotoina voivat olla kaikki luovuuteen liittyvä tekeminen ja toiminta, pelit, leikit, piirtäminen, askartelu, erilaiset esitykset. Tavoitteena on saada toiminnan kautta puhetta aikaiseksi. Ohjaajien tehtävänä on ohjata tekemisiä ja puhetta lasten ongelmien käsittelyyn ja kannustaa lapsia tuomaan esille omia kokemuksiaan. Tärkeää on myös poistaa lasten kokemaa syyllisyyttä heidän perheitään kohdanneista tapahtumista. Lapsen vaikeiden kokemusten seurauksena on hänen uskonsa ja luottamuksensa aikuisiin kadonnut. Vertaisryhmän avulla pyritään myös palauttamaan lapsen usko ja luottamus aikuisiin. (Huhtalo ym. 2003, 60–61.)

Sijoitettujen lasten vertaisryhmässä lapsilla on mahdollisuus käsitellä huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksiaan muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Ohjaajien opastuksella ja vertaisten kanssa voi opetella tunteiden ilmaisua, pohtia omaa elämän tilannetta, kertoa kokemuksiaan ja tulla kuulluksi. Vertaisryhmätoiminnan nähdään auttavan sopeutumisessa omaan elämäntilanteeseen. Ryhmässä lapsi saa myös asiantietoa kokemustensa käsittelyn pohjaksi. Vaikka lasten vertaisryhmätoiminta on varsin uusi toimintamuoto ja siitä on vain vähän tutkittua tietoa, kokemus on osoittanut sen hyväksi tukimuodoksi. (Känkänen & Laaksonen 2006.)

3.2 Pelastakaa Lapset ry:n sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminta

Tutkimukseni pohjautuu Pelastakaa Lapset ry:n käyttämään sijoitettujen lasten vertaisryhmämalliin (Holmberg & Hakkarainen 2002), joka on Pesäpuu ry:n luoma. Vertais-

ryhmä on psykososiaalinen tuen muoto sijoitetuille lapsille, ja sillä pyritään vaikuttamaan positiivisesti lapsen kehitykseen ja traumaattisista kokemuksista selviytymiseen. Vertaisryhmässä tuki perustuu mahdollisuuteen käsitellä omia traumaattisia kokemuksiaan muiden samassa tilanteessa ja samanlaisia asioita kokeneiden lasten kanssa. Lasten ryhmätoiminta koostuu 10 tapaamiskerrasta, joilla jokaisella on oma teemansa. Tapaamiskertojen teemat ovat seuraavat:

- tutustuminen
- tunteiden nimeäminen ja tunnistaminen
- ihmissuhteet ja kiintymys
- kiintymys- ja lojaliteettiristiriidat
- traumaattiset kokemukset ja menetykset
- traumaattisten kokemusten ja menetysten käsittely
- omat selviytymiskeinot
- jäämäkkyys ja oikeus itsesuojeluun
- itsetunto ja minäkäsitys
- ryhmän päättäminen.

Ryhmän ohjaajat haastattelevat lapset yksitellen ennen ryhmään osallistumista ja pyrkivät hyödyntämään saatuja tietoja ryhmätoiminnoissa. Tunteiden tunnistamisella ja ilmaisulla on keskeinen osa vertaisryhmätoiminnassa. Tunneilmaisun laajentuminen ja tunnistaminen helpottaa vaikeiden kokemusten läpikäymistä. Myös lapsen käyttäytymisen uskotaan muuttuvan; esimerkiksi kun lapsi oppii kertomaan vihan tunteistaan, ei hänen enää tarvitse käyttäytyä aggressiivisesti. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 5–6.)

Pelastakaa Lapset ry:n sijoitettujen lasten vertaisryhmän tavoitteet ovat seuraavat:

- opettaa lasta nimeämään, tunnistamaan ja ilmaisemaan kaikenlaisia tunteita
- antaa lapselle vertaisryhmän kautta tietoisuus siitä, ettei ole ainoa sijoitettu lapsi
- auttaa lasta käsittelemään kiintymyssuhteitaan, kiintymysristiriitojaan sekä vanhempiin liittyviä mielikuvia
- antaa lapselle mahdollisuus käsitellä traumaattisia kokemuksiaan ja niihin liittyviä menetyksiä
- tukea ja vahvistaa lapsen itsetuntoa ja minäkäsitystä
- auttaa lasta kehittämään sosiaalisia taitoja

- auttaa lasta löytämään uusia selviytymiskeinoja
- opettaa itsesuojelua
- rohkaista lasta jämakkyteen
- antaa lapselle mahdollisuus saada myönteisiä ja mukavia kokemuksia ryhmässä
- antaa lapselle mahdollisuus solmia uusia ystävyysuhteita
- antaa lapselle tietoa
- saada lapsen ääni kuuluviin.

Vaikka jokainen vertaisryhmä on erilainen osallistujista riippuen, on ryhmäprosessin eteneminen aina saman kaavan mukainen. Prosessi syntyy, kun ihmiset ovat keskenään vuorovaikutuksessa ja kokevat yhteyttä. Sijoitettujen lasten vertaisryhmämallissa (Holmberg & Hakkarainen 2002, 26–29.) ryhmäprosessin osavaiheet jaetaan seuraavasti: 1. ja 2. tapaamiskerta ovat tutustumisvaihetta, 3. ja 4. tapaamiskerta ovat kuohumisvaihetta, tapaamiskerrat 5–8 ovat toiminnan vaihetta ja 8.–10. tapaamiskerrat ovat lopettamisenvaihetta. (Liite 1.)

Tapaamiskerrat 5–8 ovat tärkeitä ryhmälle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen kannalta. Ryhmäytyminen sijoitettujen lasten ryhmässä voi viedä tavallista pidemmän ajan, sillä lasten traumaattiset kokemukset ja niihin liittyvät menetykset vaikeuttavat luottamuksellisten suhteiden syntyä. Siksi onkin tärkeää, että lapsen prosessin etenemiseen varataan riittävästi aikaa ja huomataan luottamuksen rakentamisen merkitys koko ryhmäprosessin kannalta. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 28.)

Sijaisvanhemmille järjestetään samanaikaisesti lasten ryhmien kanssa oma vertaisryhmä, joka rakentuu samoista teemoista kuin lasten ryhmän toiminta. Tässä aikuisten ryhmässä asioita käsitellään lapsen kannalta, mutta samalla aikuiset käyvät läpi myös omaa prosessiaan. Tärkeää on, että sijaisvanhempi tietää, mistä aiheista lasten ryhmässä puhutaan, jotta hän osaa tukea lasta prosessin aikana. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 24.)

Tärkeä osa sijaislasten vertaistoiminnassa on myös palautteen antamisella ja jatkosuunnitelmien tekemisellä. Ryhmätoimintamallin mukaan palaute- ja jatkosuunnittelupalaveriin osallistuvat lapsi itse, biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat ja sosiaalityönteki-

jä. Palaverin tarkoituksena on selkeyttää ryhmätoiminnan pohjalta lasten vahvuuksia ja tarpeita jatkotoimenpiteiden suhteen. Ryhmätoiminnan ei tulisi olla yksittäinen, irrallinen kokemus lapselle, vaan sen tulisi kantaa tulevaisuuteen koko lapsen ympärille muodostuneen tiimin ollessa siinä mukana. (Holmberg & Hakkarainen 2002, 12.)

4 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

4.1 Lasten osallisuus suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa

Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa lasten kokemukset ja osallisuus ovat saaneet varsin vähän huomiota. Leimallista tutkimuksissa on ollut, että lapsia koskevaa tietoa on kerätty lähinnä aikuisten kautta, lapsia itseään ei ole kuultu. Tai sitten toisena vaihtoehtona on ollut, että aikuisilta on kysytty heidän lapsuuden aikaisista kokemuksistaan. Lasten näkeminen omien asioidensa tai kokemustensa asiantuntijoina on ollut vähäistä. Tutkimuksista löytyy varsin vähän tietoa lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista ja siitä miten he elävät ja millaista tukea he saavat. (Eronen 2007.)

Tutkittua tietoa lasten kokemuksista ja osallisuudesta on siis varsin vähän, mutta mielenkiintoa lapsen kokemuksen tavoittamiseen on käytännön työssä. Uskotaan, että lapselta löytyy sellaista tietoa, jota kukaan muu ei voi tietää. Johanna Hurtig (2006, 169) näkee lapsilta saadun tiedon keruun esteenä sen, että aikuisen on helpompi samaistua toiseen aikuiseen ja hänen kokemuksiinsa. Lapsi jää helposti sivustaseuraajaksi omissa asioissaan.

Hurtig (2006, 169–172) katsoo lapsia koskevan tiedonkeruun pohjautuvan erilaisille tulkintakehyksille: 1) Perhe-kehys. Asioita pyritään tarkastelemaan perhekokonaisuuden, aikuisten tarpeiden ja pulmien näkökulmasta. Lasten auttamisen uskotaan parhaiten tapahtuvan aikuisten auttamisen kautta. Tässä myös ammattilaisen uskotaan tietävän jo ennakkoon, mikä on lapselle parasta. Silloin lapsen kuulemista ei nähdä tarpeellisena. 2) Kestämisen-kehys. Lapsen uskotaan suojautuvan luonnostaan vaikeuksia vastaan. Lapsen uskotaan kestävän paljon ja venyvän pitkään sekä toipuvan ja eheytyvän ilman ulkopuolista apua. Lapsi keskittyy vain nykyhetkeen ja unohtaa ikävät kokemukset ja muistot tai ne koteloituvat lapsen mieleen ja korjaantuvat itsestään. 3) Särkymiskehys. Pelätään, että lapsi särkyi, jos häneltä kysytään asioista, joista lapsen on vaikea puhua. Lapsi nähdään erityisen haavoittuvana ja siksi hänen kokemuksistaan voi kysellä vain erikoisosaamista omaava henkilö. 4) Lojalisuus-kehys. Lapset haluavat säilyttää lojalisuutensa vanhempiinsa nähden vaikeissakin tilanteissa. He valitsevat mieluummin vaikeamisen oman hyvinvointinsa kustannuksella kuin aiheuttavat kertomuksillaan vahin-

koa vanhemmilleen. 5) Seuraus-kehys. Lapsen kertomuksilla voi olla ikäviä seurauksia hänelle itselleen ja hänen läheisiin ihmissuhteisiin.

Lasten kokema väkivalta ja kaltoinkohtelu on hankala ja arka tutkittava alue. Siksi sitä onkin pääasiassa tutkittu aikuisten kautta (Eronen 2007). Merja Lahtinen (2004) on tehnyt haastattelututkimuksen aikuisille, jotka ovat lapsena joutuneet lähisuhteessaan seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi. Tutkimus osoitti, että vaikka tapaukset tulivat viranomaisten tietoon, uhriksi joutuminen voitiin sivuuttaa. Tutkimuksen mukaan kaikki uhrit kuitenkin olivat tarvinneet jonkinlaista tukea ja apua vallan, väkivallan, sukupuolen ja seksuaalisuuden muodostaman kytköksen auki purkamiseen, sen merkitysten avaamiseen ja tulkitsemiseen. Käsittelemättömät kokemukset olivat siirtyneet, muuntuneet ja kiinnittyneet uusiin tilanteisiin ja hallitsivat ihmisen käsitystä itsestään, hänen sosiaalisia suhteistaan, seksuaalisuuttaan ja vanhemmuuttaan.

Inkeri Eskonen (2005a, 26–27) jakaa perheväkivalta tutkimukset kolmeen lajityyppiin: 1) perheväkivallan syitä ja perheen vuorovaikutusta koskeviin tutkimuksiin, 2) yksilötason vaikutuksiin painottuviin tutkimuksiin ja 3) lasten kokemusten selvittämiseen painottuviin tutkimuksiin. Tutkimuksia, joissa lapsilta on kysytty suoraa heidän väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemuksistaan on vähän suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa. Eskosen (2005a, 31) mukaa pioneeritutkimuksen tällä alalla on tehnyt Riitta Leskinen 1982. Leskinen tutki 7-12-vuotiaiden turvakodissa olleiden lasten kokemuksia perheväkivallasta. Hänen tutkimuksensa osoittivat, että lapset kykenevät puhumaan perheen sisäisestä väkivallasta, sekä siihen liittyvistä peloista ja väkivallan vaikutuksesta heidän elämäänsä.

4.2 Lapsen aika -projekti

2000-luvun alussa ja oikeastaan jo vähän ennen vuosituhannen vaihtumista lapsilähtöisyyden määrittely alkoi olla tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena (Eronen 2007). Tietoa on saatu lähinnä erilaisten projektien ja niihin liittyvien tutkimusraporttien kautta. Merkittävän edistysaskeleen muodosti Ensi- ja turvakotien liiton vuosina 1997–2001 toteuttama Lapsen aika -hanke, jonka puitteissa luotiin malli perheväkivaltaa kokeneiden lasten terapiaryhmätoiminnalle. Hankkeessa keskityttiin lasten yksilöllisen kriisi-

työn ja väkivaltaa kokeneiden lasten vertaisryhmien työmallien ja -menetelmien kehittämiseen. Aikaisemmin vallalla ollut käsitys, että lapsi saa avun sitä kautta, kun vanhempia autetaan, sai Lapsen aika -hankkeen myötä vaihtua ajatukseen, että nimenomaan lapsi itse tarvitsee apua vaikeiden kokemustensa käsittelyyn. Lapsi nostettiin tasavertaiseksi toimijaksi aikuisten rinnalle. Lasten kanssa työskentelyä perusteltiin myös sillä, että väkivalta aiheuttaa traumakokemuksia lapsille, ja heillä on oikeus ilmaista näkemyksiään ja saada apua kokemuksistaan selviytymiseen. Projektissa havaittiin, että lapset oppivat puhumaan kokemastaan väkivallasta ja siihen liittyvistä tunteistaan. Edellytyksenä on, että työntekijät osoittavat kiinnostuksensa lasten kokemuksiin. Tärkeää oli myös se, että lapset saivat kokemuksen, että on muitakin, joilla on samanlaisia kokemuksia kuin heillä itsellään. (Oranen 2001.)

Lapsen aika -hankkeen tiimoilta on kirjoitettu useita julkaisuja ja siihen liittyen on tehty kaksi väitöskirjatutkimusta ja joitakin arviointitutkimuksia. Inkeri Eskosen (2005b, 22–23) tutkimuksessa pyritään ymmärtämään lasten erilaisia tapoja kertoa väkivallasta ja sen sisällöistä. Hänen tutkimusaineistonsa koostui 4–9 vuotiaista perheväkivaltaa omassa kodissaan kokeneista lapsista, jotka olivat tulleet äitinsä kanssa turvakotiin. Lapsille järjestettiin turvakodissa kaksi terapeutista vertaisryhmää. Ryhmät kokoontuivat n.10 kertaa. Ennen ryhmätapaamisia jokainen lapsi oli käynyt myös yksilötapaamisessa.

Eskosen (2005b, 30–36) tutkimuksen tuloksissa todetaan, että lapset kertovat monin tavoin perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan, kunhan olosuhteen ovat kerrontaan suotuisat. Kerrontatapoja voivat olla suora sanallinen kerronta, nonverbaaliin viestintään tukeutuva kerronta tai mielikuvitusta hyödyntävä kerronta. Tärkeää on, että lapsille luodaan nimenomaan väkivaltakokemuksista kertomiseen oikeanlainen kertomistila. Kertomistilan rakentumine alkaa jo ulkoisten puitteiden luomisesta lapsille sopivaksi. Toiseksi lapsen tulee olla tietoinen, että ryhmä on tarkoitettu nimenomaan väkivaltakokemuksista kertomiseen. Tärkeää on ohjaajien ja lasten välinen vuorovaikutus. Lasten kertominen on vahvasti yhteydessä kuulluksi tulemiseen.

Eskonen (2005c, 148–150) tuo esille kolme erilaista kuulemisen käytäntöä. Virittävissä kuulemisissa ohjaajat aktiivisesti suuntaavat keskusteluja lasten kokemaan väkivaltaan. He muistuttavat lapsia siitä, miksi on kokoonnuttu ja voivat ryhmäprosessin aikana palata uudelleen jo esillä olleisiin asioihin. Kyselevässä kuulemisessa ohjaajat voivat teh-

dä tarkentavia kysymyksiä kokemusten tai tapahtumien yksityiskohdista. Joskus kysymykset voivat olla tulkintaehdotuksia, joilla ohjaajat pyrkivät varmistamaan lapselta, että ovat ymmärtäneet hänen asiansa oikein. Kysymyksillä ohjaajat myös antavat puhumisaikaa ja -tilaa yksittäiselle lapselle. Ohjaaja voi myös vaikenemalla osoittaa kuulemistaan lapselle. Hänen sanaton myötäeläminen antaa tilaa lapsen kerronnalle.

Tutkimusten mukaa lapset eivät useinkaan kerro kokemastaan perheväkivallasta, elleivät he ole saaneet siihen vanhemmiltaan lupaa. Lasta saattaa painaa syyllisyys ja epä tietoisuus omasta osuudestaan tapahtuneeseen. Hyviin tuloksiin lasten ryhmien suhteen on päästy silloin, kun samanaikaisesti on toiminut myös vanhempien ryhmä, joka auttaa vanhempia, mutta samalla myös tukee lapsen prosessia. (Eskonen 2005b, 23.)

4.3 Vertaisryhmätoiminnan merkitys

Lapsen aika projekti on poikunut myös muita projekteja, esimerkiksi 2005 käynnistyi Perheväkivaltaa kokeneiden nuorten (12–18v.) projekti valtakunnallisessa nuorisokasvatusjärjestössä NFG:ssä (Non Fighting Generation). Projektissa nuoria autettiin läpikäymään väkivaltakokemuksiaan yksilö- ja vertaistukiryhmäkeskustelujen kautta. Projektista saatiin hyviä tuloksia sen suhteen, että juuri vertais- ja keskusteluryhmätoiminta sai nuoret osallistumaan ja kiinnittymään häntä auttavaan toimintaan. (Hynynen & Vastamäki 2008, 145–159.) Havaittiin, että kestävien ja pysyväluontoisten muutosten aikaansaamiseksi tarvitaan kasvatuksellista työskentelyä nuorten maailmankuvan kehittämiseksi (Purjo 2008, 14–15).

Myös Elina Pekkarisen (2006, 99–127) tutkimuksessa syrjäytymisvaarassa olevien murrosikäisten tyttöjen vertaisryhmätoiminnasta on saatu hyviä tuloksia. Hänen tutkimuksensa pohjautuu kuuden n. 16-vuotiaan tytön syvähaastatteluun. Tytöt olivat olleet n. 1,5 vuotta mukana kerran viikossa kokoontuvassa vertaisryhmässä, jota järjestettiin avoimuollollisena tukitoimenpiteenä. He olivat luisumassa päihde- ja mielenterveysongelmiin. Kaikille yhteistä oli tulevaisuuden suunnitelman puuttuminen ja he eivät pystyneet näkemään käytöksensä vaikutusta tulevaisuuteensa. Tytöt tulivat ryhmään ”pakon sanelemina” ja alkuun heitä motivoi ryhmässä oloon luvattu ulkomaan matka. Prosessin aikana he kuitenkin kiinnittyivät ja sitoutuivat ryhmätoimintaan omaehtoisesti.

Tyttöjen kohdalla ryhmä toimi kannustavana ja korjaavana työmenetelmänä, jonka taustalla vaikuttivat jatkuvuus, säännöllisyys ja vertaisuus. Tytöt löysivät ryhmän avulla takaisin yhteyden ympäröivään todellisuuteen ja he alkoivat puhua haaveistaan ja suunnitella tulevaisuuttaan.

Lapsen aika -projekti oli myös taustalla, kun Imatralla luotiin Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä vertaisryhmätoimintamallia alle 12-vuotiaille lapsille. Huomaa lapsi -toiminta koostuu neljästä osasta: 1) Perheviikonloppu, johon osallistuvat lapset perheineen ja toiminnan vetäjät. 2) Kerran viikossa kokoontuvat vertaisryhmät sekä lapsille että vanhemmille. 3) Ryhmytymistä tukeva lasten viikonloppu. 4) Toiminnan päättävä yhteinen viikonloppu. Vertaisryhmätoiminta ei ole terapiaa, vaan psykososiaalista tukemista ryhmäprosessoinnin keinoin. Tapaamisissa lapset käsittelevät kokemuksiaan, opettelevat luottamaan toisiin ja puhumaan vaikeista, ennen vaietuista asioista. Myös tunteiden tunnistamisella ja ilmaisemisella on tärkeä osuus. Toiminnan tarkoituksena on vahvistaa lapsen minäkuvaa ja parantaa elämönhallintataitoja, joiden avulla hän voi kohdata elämässä eteen tulevat haasteet. Ryhmätoiminnan myötä on nähty, että mitä aikaisemmin lapsi saa apua kokemustensa käsittelyyn, sitä parempi mahdollisuus hänellä on hyvään tulevaisuuteen. Vanhempien sitoutuminen toimintaan mukaan on sitä tärkeämpi, mitä nuoremmasta lapsesta on kyse. (Taitto 2002.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimus on osana Pelastakaa Lapset ry:n ja Viola ry:n Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa -hanketta. Hankkeen tavoitteena on tuoda väkivaltakokemukset näkyviin ja kehittää menetelmiä kokemusten käsittelyyn. Tutkimuksessa ensisijaisesti oltiin kiinnostuneita lasten kokemuksista heidän itsensä kertomina, toissijaisesti haluttiin kuulla lapsia lähellä olevia aikuisia, mutta silloinkin näkökulma oli lapsikeskeinen. Lasten mukaan valikoitumisen kriteerinä oli sijoitettujen lasten vertaisryhmään osallistuminen, ei tiedossa olevat väkivalta- tai kaltoinkohtelukokemukset. Lähtökohtana voidaan pitää, että kaikilla huostaan otetuilla lapsilla on kokemuksia laajasti ymmärrettynä pahoinpitelystä tai kaltoinkohtelusta. Tällaisina voidaan pitää hoidon puutteellisuutta ja laiminlyöntiä.

5.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten sijoitettujen lasten vaikeat kokemukset, kuten väkivalta ja kaltoinkohtelu tulevat näkyviksi sijaishuollossa ja kuinka käytössä oleva vertaisryhmätoiminta auttaa lapsia kokemuksiansa käsittelyssä. Päämielenkiinto kohdistuu nimenomaan siihen, mitä lapset itse kertovat kokemuksistaan ja niiden käsittelystä. Taustatueksi haluttiin kuulla myös sijaisvanhempien ja vertaisryhmänohjaajien näkemyksiä siitä, kuinka lasten tilanne heidän silmissään näyttäytyy. Tutkimuskysymykset on jaettu kahteen pääkysymykseen, joilla pyritään hahmottamaan kokonaisuutta. Lisäksi ovat alakysymykset, joilla pyritään löytämään vastauksia pääongelmiin. (Hirsjärvi ym. 2004, 119.) Tutkimuskysymykset ovat:

1. Kuinka sijaisperheessä elävien lasten vaikeat kokemukset tulevat näkyviksi?
 - Mitä ja kenelle sijoitettujen lasten vertaisryhmässä mukana olleet lapset kertovat vaikeista kokemuksistaan?
 - Minkälaisia näkemyksiä sijaisäideillä on lasten vaikeiden kokemusten esilletulosta?
2. Minkälaista tukea lapset saavat sijoitettujen lasten vertaisryhmässä vaikeiden kokemustensa käsittelyyn?

- Millaisia kokemuksia lapsilla on vertaisryhmästä?
- Kuinka sijaisvanhemmat ja ryhmänohjaajat ovat kokeneet vertaisryhmätoiminnan?

5.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Siinä pyrittiin saamaan kuvaa todellisesta elämästä. Tärkeää oli, että tutkittavien ääni ja näkökulmat pääsivät esille. Kuten yleensäkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa, myös tässä tutkimussuunnitelma muotoutui tutkimuksen edetessä. Tarkkaa kuvaa siitä, mitä lapsista saadaan haastatteluissa irti, ei voinut etukäteen muodostaa. (Hirsjärvi ym. 2004, 152–153.)

Koska tarkoituksena oli saada tietoa lasten kokemuksista, päädyttiin ensisijaisesti keräämään tietoa lapsilta itseltään heitä kuulemalla. Haastatteluilla uskottiin saatavan parhaiten esiin lasten ääni ja näkökulmat. Teemahaastatteluihin päädyttiin siksi, että se jättää tilaa lapsen kerronnalle, mutta tarpeen tullen voidaan esittää myös tarkentavia lisäkysymyksiä. (Hirsjärvi ym. 2004, 197). Myös tutkimukseen osallistunutta kahta sijaisvanhempaa kuultiin teemahaastattelulla. (Liitteet 2 ja 3.)

Tutkimusaineiston arkaluonteisuuden ja lupien saamisen helpottamiseksi päädyttiin siihen, että Pelastakaa Lapset ry:n hanketyöntekijä tapasi lapset ja sijaisvanhemmat ja suoritti heidän haastattelunsa suunnittelemiemme haastatteluteemojen mukaan. Haastattelut suoritettiin haastateltavien kotona tutussa ympäristössä ja ne nauhoitettiin. Kukin haastattelu kesti noin tunnin.

Alun perin suunniteltiin, että myös vertaisryhmän ohjaajia kuullaan haastatteleamalla. Heidän haastattelunsa pohjautuisi strukturoituihin kysymyksiin, sillä heiltä haluttiin saada täsmällisempää faktatietoa ryhmätoiminnasta. Lasten ja sijaisvanhempien haastattelujen analysoinnin jälkeen tarkennettiin vielä ryhmänohjaajien haastattelukysymyksiä. Lopulta katsottiin, että tarvittava tieto ryhmänohjaajilta saadaan kirjallisella kyselyllä. Kysely suoritettiin sähköpostin välityksellä. (Liite 4.)

5.3 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimus on osana Pelastakaa Lapset ry:n ja Viola ry:n Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa -hanketta. Tutkimuksen pääkohderyhmä ovat sijaisperheessä elävät lapset. Tutkimuksen kohdejoukkona lapset ovat mielenkiintoinen ryhmä jo sikäli, että lastensuojelun tutkimuksissa lapsilla ja heidän kokemuksillaan ei ole ollut juuri sijaa. Varsinkin sijaisperheissä eläviä lapsia on kuultu todella vähän. Siltä varalta, että lapsilta saatua tutkimusaineistoa ei joko saada tai sitä tulee niukasti, päädyttiin ottamaan tutkimusaineistoon mukaan myös sijaisvanhempien ja vertaisryhmänohjaajien näkemykset. Pääpaino tutkimuksessa kuitenkin on lasten kokemuksilla.

Aineiston kohderyhmäksi valittiin viimeksi toimineen Pelastakaa Lapset ry:n sijoitettujen lasten vertaisryhmän käyneet lapset. Ryhmän kokoontumisista oli aikaa alle vuosi. Näin ajateltiin varmistaa, että lapsilla oli vielä muistissa ryhmä ja sen toiminnat. Ryhmässä oli ollut kaikkiaan kuusi lasta, heistä 3 saatiin mukaan tutkimukseen. Heille saatiin haastatteluluvat sekä biologisilta vanhemmilta että sosiaalityöntekijöiltä.

Lapsista kaksi oli tyttöjä, 7- ja 10-vuotiaat, ja kolmas oli 12-vuotias poika. Lapset olivat olleet sijaisperheessä 2–7 vuotta. Kaksi lapsista oli sijoitettu yhdessä sisarustensa kanssa. Kaikki lapset olivat ensimmäisessä sijaisperheessään. Kahdella lapsista oli takanaan myös laitossijoitus ennen perheeseen tuloa, ja kolmas lapsi oli tullut sijaisperheeseen suoraan omien biologisten vanhempiensa luota. Kaikki lapset tapasivat melko säännöllisesti ainakin toista biologista vanhempaansa.

Kaikki lapset olivat osallistuneet sijoitettujen lasten vertaisryhmään sosiaalityöntekijän aloitteesta. Muita tukitoimia oman tilanteensa selvittämiseen ja läpikäymiseen lapset eivät juuri olleet saaneet. Yksi lapsi oli käynyt muutaman kerran terapiassa, mutta terapeutin arvion mukaan hän ei terapiaa tarvinnut.

Haastatellut kaksi sijaisvanhempaa olivat tutkimuksessa mukana olleiden lasten sijaisäitejä. Heillä kummallakin oli jo pidempiaikainen kokemus sijaisäitiydestä ja useammasta lapsesta. Äidit osallistuivat sijaisvanhempien vertaisryhmään, joka kokoontui yhtä aikaa lasten ryhmän kanssa. Kummallekin äidille vertaisryhmäkokemus oli ensimmäinen.

Vertaisryhmän ohjaajina toimi kaksi Pelastakaa Lapset ry:n sosiaalityöntekijää, jotka olivat saaneet koulutuksen sijoitettujen lasten vertaisryhmien ohjaamiseen. Kummallakin oli kokemusta useammasta vertaisryhmästä.

5.4 Aineiston analyysi

Sain käyttöni haastattelunauhat, joissa ei ollut mitään tunnistetietoja. Minulla ei myöskään ollut minkäänlaisia taustatietoja haastatelluista. Saatoin vain nauhoja kuuntelemalla tehdä havaintoja, mitä ja miten haastateltavat kertoivat haastattelujen teemojen mukaisista asioista. Ensimmäisellä kerralla vain kuuntelin kunkin haastattelun ja tein muistiinpanoja havainnoistani, esimerkiksi miten haastateltava suhtautui haastatteluun, minäkalaisia asioita haastateltava toi esille, kuinka hän puhui; innostuneesti, varovasti. Toisella kuuntelukerralla litteroin haastattelut kirjoitetuksi tekstiksi. Tekstiä tuli kaikkiaan noin sata sivua.

Haastattelujen analysoinnissa seurasin pitkälti sisällönanalyysiä Syrjäläisen (Metsämurtonen, 2000, 53–54) mukaan. Tutustuttuani aineistooni, luokittelin sitä karkeasti haastatteluteemojen mukaisesti. Lasten haastatteluissa haastatteluteemoja olivat tämän hetkinen elämäntilanne, omat vaikeat kokemukset, sijoitettujen lasten ryhmä ja tulevaisuus. Sijaisvanhempien haastatteluteemoja olivat lapsen vaikeat kokemukset, lapsi sijoitettujen lasten ryhmässä, sijaisvanhempien ryhmä, kehittämisajatuksia ryhmätoimintaan ja tulevaisuus. Karkean luokittelun jälkeen täsmensin tutkimuskysymyksiäni ja jatkoin vastaussisältöjen luokittelua tutkimuskysymysten mukaan. Pyrin löytämään vastauksista yhdenmukaisuuksia, mutta myös mahdolliset poikkeamat. Lopuksi pyrin kokoamaan löytämäni tiedon palaset kokonaisuuksiksi.

Haastattelumateriaalin karkean luokittelun jälkeen tarkensin vertaisryhmän ohjaajille suunnatun kyselykaavakkeen kysymyksiä tarvitsemieni tietojen suhteen. Kyselyn vastauksista poimin ensinäkin ryhmän toimintaan liittyvän faktatiedon. Mielipidettä ja kokemusta ilmaisevia vastaussisältöjä luokittelin tutkimuskysymysten mukaisesti.

5.5 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validius

Tutkimuksen tarkoituksena on antaa tuloksia, jotka eivät ole sattumanvaraisia vaan toistettavia. Tätä tarkoittaa tutkimuksen reliabiliteetti. Tutkimuksen luotettavuutta taas ilmaisee validius. Kuinka hyvin käytetyt menetelmät mittaavat tai ilmentävät juuri sitä, mitä tutkimuksella on tavoiteltu. (Hirsjärvi ym. 2004, 216.)

Lapset itse ovat parhaita asiantuntijoita omassa asiassaan. Lapsia itseään kuulemalla heitä koskevissa asioissa saadaan parhaiten esille juuri heidän kokemuksensa ja näkemyksensä. Tiedonkeruu menetelmänä juuri teemahaastattelu puoltaa paikkaansa sikäli, että se jättää tilaa lapsen omalle kerronnalle, mutta tarvittaessa voidaan käyttää tarkentavia lisäkysymyksiä. Lisäksi se mahdollistaa haastateltavan huomioimisen siten, että haastattelussa läpikäytävien teemojen järjestystä voidaan vaihdella haastateltavan kerroksen mukaan. Haastattelun huonona puolena voidaan pitää sitä, että se on aina konteksti- ja tilannesidonnainen. Haastateltava saattaa antaa vastauksia, joita hän olettaa haastattelijan haluavan. Näin ollen hän saattaa puhua haastattelutilanteessa eritavalla kuin jossain toisessa tilanteessa. (Hirsjärvi ym. 2004, 195–196.)

Kokemukset ja näkemykset ovat tietysti yksilöllisiä ja näin ollen niiden tutkiminen antaa vain todennäköisyyksiä, eivätkä välttämättä ole suoraa yleistettävissä. Jokainen tapaus on aina yksilöllinen ja ainutlaatuinen. Yksittäisen lapsen tilanteesta todellisen kuvan voi saada vain olemalla vuorovaikutuksessa hänen itsensä kanssa. (Oranen & Laaksamo 2003, 240.)

Tutkimuksessa ei ole pyritty ensisijaisesti tekemään päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen, vaan tuomaan esiin tutkimuksessa mukana olleiden kokemuksia ja näkemyksiä. Mutta kvalitatiivisessa tutkimuksessa vallitsee ajatus, että yksityisessä toistuu yleinen (Hirsjärvi ym. 2004, 171). Niinpä tutkimuksen tuloksen voidaan katsoa kertovan hyvin pitkälle tämän hetkisestä tilanteesta sijaisperheessä elävien lasten vaikeiden asioiden käsittelystä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset pohjautuvat lähinnä lasten haastattelujen analysointiin. Lisäksi mukana on jonkin verran sijaisäitien haastattelujen analysoinnin tulosta ja tietoja vertaisryhmän ohjaajilta. Tulosten esittämistä rikastutan suorilla haastatteluotteilla. Puhujat olen merkinnyt kirjaimilla. A ja B ovat lapsia, E on sijaisäiti ja H on haastattelija. Ilman kirjainmerkintää oleva on lainaus vertaisryhmänohjaajan vastauksesta.

6.1 Lasten vaikeat kokemukset heidän itsensä kertomina

Tutkimuksessa mukana olleet lapset olivat olleet sijaisperheessä 2–7 vuotta. Tänä aikana kukaan heistä ei ollut juurikaan kertonut tai keskustellut kokemuksistaan sijaisvanhempiansa tai kenenkään muun aikuisen kanssa. Kaikki kuitenkin kertoivat haastattelussa, että heillä oli pahoja muistoja, jotka tulivat useinkin mieleen ja saattoivat estää illalla unen tulon. Lapset olivat kyllä antaneet ikään kuin vihjeitä kokemuksistaan ja ajatuksistaan sijaisvanhemmille, mutta niihin ei ollut tartuttu. Omat kokemukset ja niihin liittyvät ajatukset pysyivät omana tietona. Lapset olivat tuoneet ilmi sijaisvanhemmilleen esimerkiksi nukahtamisvaikeutensa ja painajaisensa, mutta niiden syistä ei ollut keskusteltu.

H: ...Ooks sää ylipäätänsä puhunut kenenkään kanssa niistä, miten sua on pienenä, vaikka neljävuotiaana pelottanut kotona, kun vaikka isä on huu-tanut?

B: No en mä oo ehkä niistä, mutta on mä ehkä niistä painajaisista.

Yksi lapsista sanoi, että ylipäättään sijaislapsena olo oli sellainen asia, josta ei ole halunnut kertoa kenellekään, tai ainakin on pitänyt miettiä tarkkaan, kenelle asiasta kannatti kertoa. Lasten näytti olevan helpompi puhua asioistaan sisarustensa tai sijaissisarustensa kanssa. Omien kokemusten puhuminen toiselle lapselle koettiin mieluisammaksi kuin aikuiselle puhuminen. Omia kokemuksia olikin jaettu jonkin verran sijaissisarusten kesken.

A: Mutta ehkä eniten ee...ööö., ehkä eniten kuitenkin mä uskaltaisin ”Maijalle”.

H: Niin, toiselle lapselle.

A: Niin.

H: Aattelisitko sä, että ”Maija” ymmärtäs?

A: Joo, se ymmärtää aina mua, ihan aina.

H: Ai, Onkonan ”Maijalla” vähäsen samanlaisia kokemuksia?

A: No on sillä.

H: Senkin perheessä on ehkä riideltä.

A: Niin on monta kertaa.

Vertaisryhmässäkään lapset eivät olleet tuoneet esille omia kokemuksiaan. Ryhmän ohjaajien mukaan ryhmän ohjelmassa pyrittiin huomioimaan lasten kokemukset ja lapsilla oli mahdollisuus tuoda omia kokemuksiaan käsittelyyn oman halunsa mukaan. Tutkimuksessani mukana olleista lapsista yksi sanoi kertoneensa ryhmässä jotakin omista kokemuksistaan. Hän sanoi olleensa ryhmän ainut lapsi joka niin teki. Hän oli kuitenkin hyvillään, että uskalsi puhua ryhmässä asioista, joista ei ollut enemminkin puhunut kenellekään. Kaksi muuta tutkimuksessani mukana ollutta lasta olivat sitä mieltä, että ei ryhmässä ollut tarkoituskaan puhua omista kokemuksistaan. Heidän mielestään tarkoituksena oli vain keskittyä esitetyn tarinan henkilön tuntemuksiin. Toinen näistä lapsista kyllä huomasi, että eläytymällä tarinan henkilön tilanteeseen tunteet sai myös itselle. Tätä kautta varmasti tuli myös kosketus omiin kokemuksiin, mutta sitä ei tuotu mitenkään esille.

Haastattelutilanteessa haastattelija kertoi lapsille heti aluksi, miksi oli tullut jututtamaan lapsia. Hän kertoi myös, että hänellä on lupa lapsen vanhemmalta lapsen haastatteluun. Haastattelija johdatteli lapsen väkivaltateemaan, kertomalla minkälaisia kokemuksia sijoitetuilla lapsilla yleensä oli omasta kodista. Tämän jälkeen hän kysyi lapselta, että halusiko tämä kertoa omista kokemuksistaan. Jokainen lapsi kertoi perheessään kohtaamistaan vaikeista kokemuksista. Sellaisiksi kokemuksiksi lapset mainitsivat vanhempien juomisen, riitelyn ja huutamisen sekä yksin jäämisen. Asiasta oli kuitenkin selvästi vaikea puhua, sillä tässä kohtaa haastattelua lapset selvästi kävivät harvasanaisemmiksi ja antoivat yleensä alkuun sen kuvan, että eivät muista mitään. Haastattelijan jatkaessa hienovaraista kyselyään, lapsi ikään kuin huomaamattaan alkoi puhua asioita.

A: Hmm....mä en muista yhtään, kun mä olin niin pieni.

H: Joo

A: Mutta kyllä ainakin yks kerta joku oli, mutta mä en muista yhtään minkälainen se oli.

H: Hmm.. Oliko se enemmän semmonen tappelutilanne vai semmonen, että äiti tai isä olisi juonu niin paljon?

A: Juonu...Mä en muista yhtään, enemmän se on juonu.

Toisaalta lapset määrittivät itse rajat, joiden puitteissa keskustelua vaikeista kokemuksista käytiin, he saattoivat kieltää lisäkysymykset tai vaihtoivat itse puheenaihetta, jos eivät enää halunneet asiasta keskustella. Lapset myönsivät, että vaikeiden kokemusten esille ottaminen toi pahoja muistoja mieleen ja niistä tuli vähän paha mieli. Siksi haastattelija kehottikin lapsia juttelemaan esille tulleista asioista ja tunteista sijaisäitien kanssa. Myös sijaisäitejä pyydettiin keskustelemaan lasten kanssa haastattelun aiheuttamista tuntemuksista.

6.2 Sijaisäitien näkemyksiä lasten vaikeista kokemuksista

Myös sijaisäidit kertoivat, että lasten kanssa ei ole juuri keskusteltu heidän vaikeista kokemuksistaan. Äidit olivat odottaneet, että lapset ottaisivat itse asiat esille sitten kun olivat siihen valmiita. Sijaisäideillä ei myöskään ollut tiedossa, että lapset olisivat saaneet aikaisemmin, ennen perheeseen tuloa tukea kokemustensa käsittelyyn. Äitien mukaan lapset olivat kuluneiden vuosien aikana saattaneet mainita jotain kokemuksistaan. Asiat olivat tulleet esille kuitenkin niin yllättävissä tilanteissa ja ohimennen, etteivät sijaisvanhemmat olleet kerinneet tai osanneet reagoida niihin.

E: Kaikenlaista, rikolliset... mitä kaikkee mahollista. Enkä mä oo sit kaivellut. Mä oon aatellut, että laps kertoo sit

H: Hmm

E: kun on sen aika.

H: Hmm

E: Ja on valmius, jos haluaa

Lasten kokemukset näyttäytyivät sijaisvanhemmille lähinnä epämääräisinä pahanolon tunteina. Niitäkin lapset ilmensivät hyvin eritavalla. Yksi saattoi takertua, toinen vetäytyi omiin oloihinsa ja joku osoitti pahoinvointiaan raivokohtauksilla, joihin ei oikein löytynyt syytä. Varsinkin toinen sijaisäideistä koki itsensä melko neuvottomaksi lasten auttamisen suhteen, kun ei ollut tietoa lasten kokemuksista. Viranomaisilta ja biologisilta vanhemmilta tietoja ei ole saatu ja arveltiin, että lapsellakaan kokemukset eivät välttämättä edes ole sanallisessa muistissa. Kokemusten arveltiin koteloituneen iho- tai kehomuistiin ja nousevan sieltä esille hyvin yksilöllisesti. Asioiden käsittely nähtiin vaikeaksi, jos niille ei löydy sanoja. Sijaisäideillä oli huoli lasten käsittelemättömien kokemusten vaikutuksesta lapsen myöhempään elämään.

E: Että on tapahtunut jotain, niin mitenkä se sitten tulee sinne elämään. Et tuleeko se jotenkin esimerkiksi, kun on nähnyt, että joku kohtelee naista kaltoin.

H: Hmm, hmm

E: Tai tunteeko sen kaikesta äänensävyistä ja näistä, että ei arvosteta näin ja näin. Tai sit lyö jotain muuta. Niin tuleeko se sitten jossain siinä elämänvaiheessa, kun on siinä samanlaisessa vaiheessa.

H: Kyllä

E: Kun eihän niitä oo sillai käsitelty mitenkään

Sijaisäidit eivät olleet keskustelleet lasten kanssa vertaisryhmässä esille tulleista asioista. He katsoivat, että ne asiat saivat pysyä lasten omina juttuina. He eivät myöskään olleet tietoisia siitä, mitä lapset ryhmässä olivat kertoneet. Epäilivät kyllä, että tuskin olivat mitään omista kokemuksistaan kertoneet, kun ei niistä muutoinkaan puhuttu.

6.3 Tutkimuksessa mukana olleiden kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta ja kehittämisajatuksia

6.3.1 Kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta

Kokemus vertaisryhmästä näyttää jääneen hyvin irralliseksi ja vaille suurempaa merkitystä. Se oli koettu lähinnä kivana kerhona, jossa käytiin leikkimässä, piirtämässä tai askartelemassa. Jokainen lapsi sanoi aluksi, että ei muista ryhmästä enää juuri mitään, kun siitä on niin pitkä aika, lähes vuosi. Ryhmästä muistettiin, että siinä oli yhteensä kuusi lasta, kolme tyttöä ja kolme poikaa. Ohjaajien määrästä ei ollut selvää muistikuvaa, oliko heitä kaksi vai kolme. Ryhmän nimeksi muistettiin Nauru-ryhmä.

Tutkimuksessani mukana olleille lapsille ei ollut selvinnyt ryhmän tarkoitus. Muistikuvat ryhmässä käsitellyistä asioista olivat todella hataria. Kahdella lapsella ei ollut minäkäänlaista käsitystä siitä, miksi he olivat olleet ryhmässä mukana. Yhdellä lapsella oli kuitenkin epäily, että ryhmä saattoi liittyä sijaislapsena oloon ja toisiin sijaislapsiin tutustumiseen.

H: ...Tiiäks sää ite, että minkä takia sä olit siinä ryhmässä?

B: No...kai siinä oli vähä niiku, että ystäviä ja niiku ehkä, että tietää, että on muitakin sellaisia, että on sijaisperheessä. Että osaa...voi niistäkin saada ystäviä.

Ryhmä oli lapsille ensimmäinen kosketus kodin ulkopuolella muiden sijaislasten kanssa. Lasten mielestä oli hyvä saada tietää, että on muitakin lapsia, jotka elävät sijaisperheessä. Ryhmänohjaajien mukaan ryhmän päätarkoitus olikin vertaiskokemuksen saaminen. Varsinainen tutustuminen toisiin lapsiin näyttää jääneen hyvin vähälle ja sitä kautta ryhmäytyminen ja me-henki jäi puuttumaan. Uusia ystävyysuhteita ryhmän aikana ei kerinnyt syntyä.

Ryhmässä käytiin lävitse tunteita, jotka liittyivät huostaanottoon, sijoitukseen ja sijoitettuna lapsena elämiseen. Haastattelijan avustuksella lapset muistivat, että ryhmässä oli puhuttu tunteista ja siinä oli käytetty apuna tarinaa. Tarina olikin lasten mielestä auttanut heitä tunteiden läpikäymisessä ja tunnistamaan itsessään tunteita.

B: Niin siitäkin saa ne tunteet itselleen. Jos tälle kysyy vaan, niin siitä ei tuu, mutta sen tarinan mukaan eläytyy ja sitä kautta tulee.

Sijaisäitien mukaan kaikki olivat osallistuneet ryhmään mielellään ja myös lapset toivat esille, että ryhmässä oli kivaa. Lasten mielestä mukavinta ryhmässä oli ollut yhdessäolo ja leikkiminen. Leikeistä mainittiin piilonen ja banaanilöpö. Myös Nauru-vihkoon piirtäminen oli ollut hauskaa. Mitään erityisen tylsää lapset eivät ryhmätoiminnasta muistaneet. Jokainen lapsi oli sitä mieltä, että vertaisryhmä oli auttanut häntä jollain tapaa hänen omassa tilanteessaan. Sitä millä tavalla se oli auttanut, kukaan lapsista ei osannut sanoa.

Vaikka lapset eivät kokeneetkaan, että ryhmässä olisi ollut tarkoitus käsitellä omia kokemuksiaan, olivat lapset jollakin tavalla työstäneen ryhmässä esiin tulleita asioita omiin kokemuksiinsa nähden. Tutkimuksessa mukana olleet tytöt asuivat samassa perheessä, ja sijaisäidin mukaan tytöt olivat kotona keskenään jutelleet ryhmässä esiin tulleista asioista ja verranneet niitä omiin kokemuksiinsa.

Sijaisvanhemmille oli oma ryhmä yhtä aikaa lasten ryhmän kanssa. Sijaisäidit kokivat molemmat ryhmät hyväksi ja tarpeellisiksi. He näkivät vertaisilta saadun tuen erittäin merkitykselliseksi sekä lapsille että itselleen. Sijaisäidit pitivät ryhmätoimintaa liian lyhytaikaisena todellisen vertaisryhmätuen muodostumiseen. Lapsilla kokoontumisia oli ollut kolme kertaa ja aikuisilla kaksi. Siinä ajassa arveltiin vasta tutustumisen hieman käynnistyneen. Myös lasten mielestä ryhmätoiminta olisi saanut jatkua pidempään.

6.3.2 Kehittämisaatuksia vertaisryhmätoimintaan

”Vertaisryhmä pitäisi olla osa sijoitusta ja jokaisen sijoittajakunnan tulisi se kustantaa lapselle ainakin yhden kerran sijoituksen aikana, mielellään kaksi kertaa.”

Sekä sijaisäideiltä että -lapsilta tuli ajatus ryhmätoiminnan jatkamisesta. Myös ryhmän ohjaajat katsoivat, että prosessointiin tarvittaisiin enemmän aikaa. Luottamuksellisten suhteiden syntyminen vie oman aikansa ja vasta sitten voidaan alkaa puhumaan vapaasti omista kokemuksista ja ajatuksista. Sijaisäidit olivat kokeneet, että ohjelmaan on ym- pätty liikaa teemoja, joita pitää ehtiä käsitellä. Koettiin, että kokoontumisilla on hyvä olla tietty runko, mutta keskustelun pitäisi olla vapaampaa, enemmän omista tarpeista lähtevää.

Ryhmätoiminnan rinnalla on hyvä olla myös yksilötapaamisia. Ryhmässä toisten lasten kuuleminen saattaa rohkaista kertomaan omista vaikeista kokemuksistaan. Mutta kaikil- le ei ole luontaista tuoda omia asioitaan esille ryhmätilanteessa. Joillekin on helpompaa keskustella yksittäin aikuisen kanssa. Siksi ryhmätoiminnan rinnalla olisi hyvä olla mahdollisuus kahdenkeskiseen keskusteluun ohjaajan kanssa.

H: joitakin lapsia on vaikka itseä lyöty tai, tai on jätetty yksin tai sem- mosia kokemuksia. Niin mites sillon pitäis siellä ryhmässä, tääkin on vai- kea kysymys, mä tiedän, mutta mites sun mielestä niistä vois puhua. Mikä auttas siihen?

B: No...mitä sitä nyt...mä en oikein tiä, että mites sitä vois sillai...Ehkä, jos joku ei halua kertoa, niin jos se vois vaikka jollekin tietylle, sille ohjaa- jalle vaikka sillee yksitellen, ettei kaikki kuule, vaan että voi tällee niinku on kahen kesken niin voi tällee kertoa siitä asiasta.

7 TUTKIMUKSEN ANTI

7.1 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Yleisesti on tiedossa, että jokaisella sijoitetulla lapsella on takanaan enemmän tai vähemmän kokemuksia väkivallasta tai kaltoinkohtelusta. Heillä on yleensä useampiakin traumaattisia kokemuksia takanaan jo enne eropro sessia, jonka sijoittaminen käynnistää. (Kemppainen 2000, 12.) Tutkimuksessani mukana olleet lapset olivat kertoneet melko vähän niistä vaikeista kokemuksistaan, joita he olivat kohdanneet ennen sijaishuoltoon siirtymistä. Kuitenkin vaikeista kokemuksista selviytyminen vaatii asioiden ulospuhumisen. Kun asia on ulkoistettu, sen tarkasteluun ja käsittelyyn saadaan uusi näkövinkke li, joka helpottaa asian selvittelyä. Asioille on hyvä löytää syy-seuraus-suhde, silloin niiden ymmärtäminen helpottuu. (Huhtalo, 2003, 61.) Vaikka lapset eivät kertoisikaan kokemuksistaan, ei pidä ajatella, että he eivät olisi tietoisia tapahtuneista. Kokemusten esilletulo ei tietenkään aina tapahdu puheen kautta. Varsinkin pienille lapsille tyypillistä on ilmentää kokemuksiaan erilaisissa toiminnoissa. (Oranen & Keränen 2006, 70–71.)

Lapset olivat jonkin verran keskustelleet kokemuksistaan sisartensa tai sijaissisartensa kanssa. He uskoivat, että samanlaisia kokemuksia omaava voi ymmärtää heitä parhaiten. On tietysti hyvä, että lapsella on luonnostaan vertaistukea tarjolla, mutta pitää kuitenkin muistaa, että kaikki vertaistuki ei aina ole positiivista tukea. Tiedon puutteen tai vääristyneiden käsitysten vuoksi lapset saattavat vahvistaa toisissaan negatiivisuuden kierrettä. (Huhtalo ym. 2003,61.) Lasten vertaisryhmätoiminnassa tarvitaankin aina aikuinen tiedonjakajaksi ja ohjaajaksi.

Miksi lapset eivät sitten keskustelee tai muutoin jaa kokemuksiaan aikuisten kanssa? Onko esteenä se, että aikuiset eivät uskalla ottaa asiaa esille tai eivät huomaa tarttua lasten antamiin vihjeisiin. Törmätään kehys-ajatteluun lapsen rikkoutumisesta tai lapsen unohtamisen kyvystä. Kun aikuiset eivät ota asiaa puheeksi, ei lapsikaan uskalla, kun pelkää aiheen olevan kielletty puheenaihe. (Hurtig 2006, 170–171.) Tutkimuksessani mukana olleet lapsetkin olivat selvästi antaneet erilaisia vihjeitä kokemuksistaan, mutta niihin aikuiset eivät olleet osanneet tarttua. Harva lapsi on niin sinnikäs, että jaksaa jatkaa kovin pitkään vihjeidenkään antoa, jos ei kukaan niihin tartu (Sinko 2007, 12–13).

Lapsen avuntarve saatetaan ohittaa ja hänen kokemuksilleen ei anneta tilaa. Sorrutaan helposti vain seurailemaan tilannetta ja tällöin lapsi joutuu kantamaan yksin kokemustaakkansa ja elämään niiden kanssa. Lapsen kokemusten suora nimeäminen ja niiden todellinen käsittely ovat ainoat keinot tehdä kokemukset näkyviksi ja auttaa lasta pääsemään elämässään eteenpäin. (Laitinen 2002b, 80).

Toinen kysymys on myös se, että ovatko lapsen kanssa työskentelevät aikuiset kuinka tietoisia lasten kokemuksista. Perheen ollessa lastensuojelun asiakkaana, käy usein niin, että vanhemmat vievät työntekijän päähuomion ja lapsi jää vähemmälle. Vanhempien asioita yritetään saada paremmalle tolalle ja uskotaan, että se auttaa parhaiten myös lasta. (Hurtig 2006, 169.) Jos avohuollolliset tukitoimenpiteet eivät kuitenkaan riitä ja päädytään huostaanottoon ja sijaishuoltoon, niin monesti katsotaan, että lapsen auttamiseksi riittää uusi korjaava ympäristö. Uusi lastensuojelulaki kuitenkin edellyttää kunnalta ja perheen kanssa työskentelevältä sosiaalityöntekijältä yhä enemmän lapsikeskeistä työtettä, etusijalle pitää aina asettaa lapsen etu ja tarpeet. Lasten tilanteen selvittämisessäkin tulee kuulla ennen kaikkea lasta itseään. Uusi laki edellyttääkin, että lasta tavataan henkilökohtaisesti ja riittävän usein koko lastensuojelun asiakkuuden ajan. (Sinko 2007, 12–13.) Jos sosiaalityöntekijällä onkin tiedossa lapsen väkivalta- tai kaltoinkohtelukokemuksia, ei hän niitä välitä sijaishuoltajille, sillä laki suojaa asiakasta tietojen antamisen suhteen (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 2000).

Jotta lapsi voisi kertoa kokemuksistaan, tarvitaan luottamuksellinen suhde aikuiseen. Lapsen täytyy saada kokea olonsa turvalliseksi. Lapsen lojaalisuus omia biologisia vanhempia kohtaan vaikuttaa myös lapsen luottamuksellisten suhteiden rakentumiseen toisiin aikuisiin. Lisäksi lapsi saattaa olla epä tietoinen omasta osuudestaan tapahtumien kulkuun ja voi tuntea syyllisyyttä ja häpeää. Hänet tulisi vapauttaa näistä tunteista ja vanhempien pitäisi antaa lapselle lupa puhua kokemuksistaan (Oranen & Keränen 2006, 71). Yleensäkin biologisten vanhempien hyväksyntä lapsen avun vastaanottamiseen on lapselle tärkeä. Lapsen tulisi olla asianosaisena paikalla, kun perheen asioita käsitellään ja hänelle pitäisi kertoa rehellisesti, miksi huostaanottoon ja sijaishuoltoon turvaudutaan. (Sinko 2007, 12–13.) Samalla kun lapselle kerrotaan hänen itsensä auttamisesta, hän tarvitsee tiedon myös siitä, että joku huolehtii ja auttaa myös hänen vanhempiaan.

Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa myös tässä tutkimuksessa tulee esille, että lapset kyllä voivat puhua vaikeista kokemuksistaan, kunhan siihen luodaan oikeat puitteet. Haastattelutilanteessa jokainen lapsi avasi ainakin jonkin verran omia vaikeita kokemuksiaan ja suostui niistä keskustelemaan. Tilanteessa varmasti auttoi, että haastattelija kertoi lapsille suoraan, mistä oli tullut heidän kanssaan keskustelemaan. Lisäksi hän kertoi, että hän on saanut jutteluun luvat sekä lasten vanhemmilta että sosiaalityöntekijältä. Tällöin lapsi tiesi, että hänellä on lupa puhua. Koska haastattelija oli lapsille en-tuudestaan täysin vieras, hän aluksi jutteli lapsen kanssa arkeen liittyvistä asioistaan ja osoitti olevansa kiinnostunut lapsen asioista. Varsinaisiin haastatteluteemoihin siirryttäessä haastattelija osoitti mielenkiintonsa lapsen asioihin erilaisilla kuulemisetavoilla. Virittävällä kuulemisella hän alusti lasta aiheeseen, kyselevällä kuulemisella hän esitti lapselle tarkentavia kysymyksiä ja välillä hän kuunteli lasta vaieten. (Eskonen, 2005c, 148–150.) Lapsi sai kokea olevansa tärkeä asiantuntija omassa asiassaan.

Vaikka vertaisryhmän tarkoitus ja ryhmään osallistumisen peruste oli jäänyt lapsille epäselväksi, pitivät sekä lapset että sijaisäidit ryhmää hyvänä. Jokainen lapsi sanoi ryhmän jollain tapaa auttaneen heitä, vaikka ei osannutkaan tarkemmin määritellä, millä tavalla. Yhtenä auttavana tekijänä voidaan nähdä, että lapset saivat ryhmässä vertaiskokemuksen. He saivat huomata, että on olemassa muitakin lapsia, jotka asuvat sijaisperheessä. Lapset kertoivat, että ryhmässä parasta oli yhdessä leikkiminen ja työvihkoon piirtäminen. Arveltiin myös, että tarina on hyvä keino käsitellä tunteita. Eläytymällä tarinan henkilön tilanteeseen, sai myös itselle hänen kokemansa tunteet. Omiin kokemuksiin tunteita ei kuitenkaan vielä osattu liittää.

Myös sijaisvanhemmat kokivat, että ryhmät, sekä lasten että sijaisvanhempien, oli tarpeellinen ja tervetullut vertaiskokemus. Sijaisvanhemmillekin ryhmä oli ensimmäinen vertaistuenmuoto, vaikka he olivat toimineet sijaisvanhempina jo useita vuosia. Negatiivisena asiana koettiin tapaamiskertojen vähyys. Lasten ryhmä oli kokoontunut kolme kertaa ja sijaisvanhempien ryhmä vain kaksi kertaa. Sijaisäitien mielestä aika meni lähinnä tutustumiseen ja siinä ajassa ei ehdi toisiin vielä niin hyvin tutustua, jotta vaikeista asioista keskusteluun tarvittava luottamus syntyisi. Lisäksi äidit arvelivat, että lyhyeen aikaan on ympätty liikaa eri teemoja, tällöin mihinkään ei ole aikaa paneutua syvä-lisemmin.

Sijoitetuilla lapsilla on takanaan traumaattisia kokemuksia ja he ovat usein menettäneet luottamuksensa toisiin ihmisiin. Siksi heille olisi syytä varata ryhmätoiminnan aluksi normaalia pidempi aika tutustumiseen, ryhmäytymiseen ja luottamuksen syntymiseen. (Holmberg & Hakkarainen, 2002,27.) Tutkimusryhmäni lapsilla ryhmätoimintamallin mukaiset 10 tapaamiskertaa oli supistettu kolmeen tapaamiseen. Mallin mukaan kolme ensimmäistä tapaamiskertaa on tutustumisen aikaa. Ryhmän tärkein tuki näyttääkin olleen vertaiskokemuksen saaminen ja kokemus siitä, että sijoitetuilla lapsilla voi olla hauskaa leikkiä yhdessä. Lasten omat kokemukset eivät tulleet ryhmässä esille, eikä niitä siellä käsitelty. Vain yksi lapsi oli uskaltanut jotain kertoa omista kokemuksistaan.

Eskosen (2005a, 60) tutkimuksen mukaan lasten kerronnan edellytyksenä oli kertomistilan rakentuminen. Kertomistila rakentuu aina vuorovaikutussuhteessa. Kertomistilan rakentumiseen tarvitaan fyysinen tila, joka on nimenomaan lapsille sopiva, toiseksi tarvitaan aikaa vuorovaikutuksen syntymiseksi ja kolmas edellytys oli ihminen juuri lapsia varten. Myös se nähtiin Eskosen tutkimuksessa tärkeäksi, että lapsi on tietoinen ryhmään tullessaan siitä, mitä varten ryhmä kokoontuu ja mitä asioita siellä on tarkoitus käsitellä.

Tutkimukseni mukaan sijoitettujen lasten vertaisryhmä onnistuu hyvin vertaisuuden kokemuksen tarjoamisessa ja yhdessä tekeminen ja oleminen koettiin hauskaksi. Erilaisien tunteiden olemassaolo näyttää myös olevan esillä, mutta tunteiden taustalla olevien omien kokemusten esilletuominen ei lasten kerronnan mukaan kuulu ryhmän toimintaan. Näyttäisikin siltä, että käytössä oleva Pelastakaa Lapset ry:n sijoitettujen lasten ryhmätoiminta nykymuodossaan toimisi hyvänä pohjaryhmänä varsinaiselle vaikeiden asioiden kuten väkivalta- ja kaltoinkohtelukokemusten käsittelylle. Myös tutkimuksessa mukana olleet toivoivat jatkoa ryhmätoiminnalle.

Ryhmätoiminnan kehittämisen kannalta näkisin jatkotutkimuksen aiheeksi sen, kuinka sijoitettu lapsi prosessoi vaikeita tapahtumiaan ja kuinka hän rakentaa elämänsä tarinaa. Yhtenäisen elämäntarinan rakentuminen on kuitenkin tärkeä pohja tasapainoiselle aikuisuudelle (Barkman & Janhunen 2006, 121). Lapsen vaikeiden asioiden prosessoinnin olettaisi lähtevän liikkeelle siitä, kun perheelle kerrotaan huostaanotosta. Tällöin on tärkeää, että lapsikin on osallisena tilanteessa ja hänelle selitetään ikätasonsa mukaisesti, miksi ratkaisuun ryhdytään. Tärkeää on poistaa lapsen syyllisyyttä tapahtumasta, vastuu

pitää antaa vanhemmille. Lapselle pitää myös tehdä selväksi, että niin häntä kuin vanhempiaikin autetaan tilanteen parantamisessa. Parasta tietysti olisi, että tässä tilanteessa lapsi saisi kokea vanhempiensa taholta luvan avun vastaanottamiseen.

Tutkimusryhmäni lapset olivat olleet perhesijoituksessa 2–7 vuotta ja he osallistuivat nyt ensimmäistä kertaa ryhmämuotoiseen tukitoimintaan ja myöskään muuta ulkopuolista tukea lapset eivät olleet sijoituksen aikana saaneet. Lapset toivat tutkimuksessani esille, että omien kokemusten jakaminen vertaisten kanssa koettiin mielekkääksi. Lapset olivat iältään 7-, 10-, ja 12-vuotiaita. Voisi olettaa että ikänsä kuin myös sijoitusaikansa perusteella lasten prosessointi eroaa toisistaan. Tästä herääkin ajatus, että milloin on sopiva hetki aloittaa sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminta. Itse näkisin, että mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys, sitä nopeammin ryhmätoiminta voisi käynnistyä. Tosin Eskosen (2005a, 43) tutkimuksessa jo neljä vuotiaat pystyivät pienessä ryhmässä prosessoimaan väkivaltakokemuksiaan. Silloinhan apua myös tarvitaan kun aihe on akuutti. Ensimmäinen ryhmä voisi olla nimenomaan kriisiryhmä, jossa käsitellään itse sijoitusta ja siihen liittyviä tunteita. Myöhemmin ryhmätoimintaa jatketaan ryhmäläisten kannalta tärkeiden teemojen mukaan.

Ihanne varmasti olisi, että vertaisryhmätoiminta voisi olla osa sijoitusta ja kulkisi mukana läpi sijoituksen tai ainakin niin kauan, kun lapsi / nuori kokee sitä tarvitsevansa. Ryhmätoiminnan rinnalla tarvitaan myös yksilötapaamisia. Yksilötapaamiset toimisivat ryhmätyöskentelyn pohjatuksena ja lapsen/nuoren tilanteen tarkempana seurantana. Inkeri Eskosen (2005c, 152) tutkimuksen mukaan lapset tuovat eri asioita esille yksilötapaamisissa ja ryhmätilanteissa. Siksi työmuotojen rinnakkaisuus on tärkeää ja ne tukevat toisiaan. Tämä tietysti vaatii resursseja, kunnan panostusta lasten ja nuorten hyvinvointiin, jota myös uusi lasten suojelulaki edellyttää. (Lastensuojelulaki 2007).

Lasten prosessointi voi olla hyvin pitkäkestoista ja tapahtua hyvin eriaikaisesti, siksi on tärkeää, että prosessointiin on aikaa, asioihin on mahdollista palata uudelleen ja uudelleen. Edellä mainitut lapsia varten oleva ihminen ja aika ovat osia Eskosen (2005c, 153–154) mainitsemasta kertomistilan rakentumisesta. Kolmas elementti on itse fyysinen tila, jonka voi mieltää nimenomaista toimintaa varten. Voisiko ko. tila olla esimerkiksi joku kurssi- tai leirikeskus, johon kokoonnutaan ikään kuin leirille aina tietyn teeman ympärille. Jo paikalle tullessa tiedetään mihin paikka liittyy ja mitä asioita siellä on

tarkoitus käsitellä. Sijaisvanhemmille ja mahdollisesti myös biologisille vanhemmille olisi samanaikaisesti omaa ryhmätoimintaa, ainakin aluksi. Näin lapsi näkee, että hänen asiansa on tärkeä ja hänellä on sekä biologisten- että sijaisvanhempien tuki ja hyväksyntä.

Tutkimuksessani mukana olleet lapset eivät olleet saaneet sijoitusvuosiensa aikana mitään ulkopuolista tukea kokemustensa käsittelyyn. Sijaisvanhemmille uskotaan melko suuri rooli lasten auttamisessa. Heiltä ei kuitenkaan edellytetä tehtävään ryhdyttäessä erityisvalmiuksia lasten auttamisessa vaikeiden kokemusten käsittelyssä. Vaikka näenkin sijaisvanhempien ensisijaisena tehtävänä vanhempina olon, katsoisin heidän myös tarvitsevat koulutusta ja ohjausta lasten kokemusten vastaanottamisessa ja jossain määrin käsittelyssä. Vertaisryhmätoiminnan sijaisäidit kokivat mielekkääksi muodoksi käsitellä sijoitukseen liittyviä asioita. Säännöllinen työnohjaus ja vertaistuki antavat varmasti myös hyvää tukea vaikeidenkin asioiden kohtaamiseen.

7.2 Oman tutkimusprosessin arviointia

Lokakuussa sai tiedon, että voin tehdä opinnäytetyöni osana Pelastakaa Lapset ry:n ja Viola – väkivallasta vapaaksi ry:n väkivaltatyön kehittämishanketta. Hankkeen tarkoituksena on tehdä sijaishuollon eri osapuolten väkivaltakokemuksia näkyväksi ja kehittää menetelmiä niiden käsittelemiseen. Pelastakaa Lapset ry:n hanketyöntekijän kanssa sovimme, että minun osuutena olivat nimenomaan lapset. Kohderyhmäksi valittiin sijoitetujen lasten vertaisryhmän käyneet lapset. Ajatuksena oli, että näiden lasten kokemuksia on jollain tavalla jo käsitelty ja he voivat kertoa ajatuksiaan siitä. Tiedonkeruun menetelmäksi päätettiin lasten haastattelut, joilla uskottiin parhaiten saatavan lasten ajatukset esiin. Siltä varalta, että lapsilta saatua materiaalia tulisi niukasti, päädyimme ottamaan tueksi lasten sijaisvanhempien haastattelut.

Marraskuun aikana hanketyöntekijä etsi sopivat lapset ja hankki luvat heidän haastatteluihinsa. Lupien saamisen helpottamiseksi päädyimme siihen, että hanketyöntekijä suoritti haastattelut. Minä anoin sitten luvan Pelastakaa Lapset ry: johtokunnalta haastattelunauhojen käyttöön. Tässä vaiheessa pääsin myös aloittamaan teoriapohjan etsinnän. Se oli kuitenkin vielä hieman hataraa, kun ei ollut tietoa saatavan haastattelumateriaalin

sisällöstä. Esille nousseiden käsitteiden mukaista tietoa lähdin etsimään kirjastojen hakukoneita apuna käyttäen.

Joulukuun alussa oli haastatteluluvat saatu. Sovimme haastattelumuodoksi teemahaastattelun, jolla uskoimme parhaiten jäävän tilaa haastateltavan omaan kerrontaan, mutta samalla se kuitenkin mahdollisti tarkentavien lisäkysymysten esittämisen. Tässä vaiheessa myös päädyimme tekemään vertaisryhmänohjaajille kyselyn, jolla saisimme lähinnä faktatietoa sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminnasta. Ennen joulua oli kolmen sijaislapsen ja kahden sijaisäidin haastattelut suoritettu. Joulunpyhinä sitten kuuntelin nauhat ensimmäisen kerran ja tein niistä muistiinpanoja lähinnä sisältöjen suhteen ja samalla pyrin havainnoimaan haastateltavien puhetapoja eri asiayhteyksien suhteen.

Tammikuussa etsin teoriatietoa haastatteluista nousseiden asioiden mukaan. Jälleen hyvänä apuna olivat kirjastojen hakukoneet. Hyvän lähteen löydettyäni hyödynsin myös sen lähdeluetteloä lisätiedon keruuseen. Aineiston rajaaminen oli melko haastavaa. Mielinkiintoista aineistoa löytyi tosi paljon ja siihen perehtyminen vei runsaasti aikaa. Samanaikaisesti suoritin haastattelujen litteroimisen ja aloitin materiaalin analysoinnin. Aluksi luokittelin materiaalia karkeasti haastatteluteemojen mukaan. Sitten pyrin tarkentamaan tutkimuskysymyksiäni ja jatkoin materiaalin luokittelua pienempien otsakkeiden alle. Tässä vaiheessa lähetin myös vertaisryhmänohjaajille sähköpostikyselyn. Tutkimuskysymysten muotoileminen osoittautui mielestäni todella vaikeaksi ja se vei turhan paljon käytettävissä olevasta ajasta. Viimein kuitenkin päädyin valitsemiini tutkimuskysymyksiin ja aloin yhdistelemään paloittelemaani tutkimusaineistoa kokonaisuudeksi.

Helmi- ja maaliskuun käytn sitten kokoamani materiaalin kirjalliseen muotoon saattamiseen. Työ pyöri jatkuvasti mielessä ja alitajunta työsti aineistoa. Kuljetin tutkimuspäiväkirjanani pitämäni ruutuvihkoa jatkuvasti mukana, jotta pystyin heti kirjoittamaan ylös heränneet ajatukseni. Yöt olivat monasti hyvää pohtimisaikaa ja aamulla ensimmäiseksi piti kirjata vihkoon ylös yön pohtimisten tuloksia.

Mielestäni löysin hyvin vastaukset tutkimukseni pääkysymyksiin: miten sijaisperheessä elävien lasten vaikeat kokemukset tulevat näkyviksi ja minkälaista tukea lapset saavat vertaisryhmästä kokemustensa käsittelyyn. Vastauksiksi voidaan lyhyesti sanoa, että

sijaisperheessä elävät lapset eivät ole kertoneet omista kokemuksistaan aikuisille. Kokemukset näkyvät sijaisvanhemmille epämääräisinä pahanolon tunteina. Jonkin verran kokemuksista on keskusteltu muiden lasten kanssa. Haastattelut kuitenkin osoittivat, että lapset voivat puhua vaikeista kokemuksistaan, kun siihen luodaan oikeat olosuhteet. Vertaisryhmätoiminnasta voidaan todeta, että nykymuodossaan toiminta ei tue lasta vaikeiden kokemusten käsittelyssä. Ryhmätoiminta on siihen liian lyhyt aikainen.

Lisäksi löysin mielenkiintoisia jatkotutkimuksen ja työstämisen aiheita. Ensinäkin olisi mielenkiintoista kuulla lapsilta itseltään, miksi he eivät ole puhuneet kokemuksistaan kenellekään aikuiselle. Minkälaisia esteitä he itse näkevät kerronnalleen? Tämän tutkimuksen jälkeen alkaisi sitten työsarka esteiden poistamiseksi. Toiseksi tutkimusaiheeksi nostaisin sen, kuinka lapsi prosessoi vaikeita kokemuksiaan silloin, kun niitä on useita erilaisia, esimerkiksi hoidon puutteellisuus, väkivaltatilanteiden todistajana olo ja ero vanhemmista. Kuinka paljon lapsi tarvitsee aikaa jokaiselle traumaa aiheuttaneelle asialle, vai voiko niitä käsitellä samanaikaisesti? Sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminnan kehitysideaksi katson ajallisen jatkumon. Ihanne olisi, jos vertaisryhmä voisi kulkea jollakin tavalla mukana koko sijoituksen ajan. Kokoontumispaikka olisi hyvä olla aina sama paikka, jossa puitteet on luotu vertaisryhmätoimintaan sopivaksi ja jonka osallistujat oppisivat mieltämään omien kokemustensa ja asioidensa käsittelypaikaksi. Ryhmätoiminnan rinnalla tulisi olla myös yksilötapaamisia.

Oman oppimiseni kannalta olisi varmasti ollut hyvä, että olisin suorittanut haastattelut itse ja pystynyt samalla havainnoimaan haastateltavia. Mutta ymmärrän hyvin asian arkaluonteisuuden ja eettisyyden. Olen tyytyväinen siihen, että sain luvat haastattelunauhojen käyttöön. Uskon kuitenkin tavoittaneeni haastattelujen sisällöllisen annin.

Aiheeni oli todella mielenkiintoinen ja ajatuksia herättävä. Oli todella mielekästä tehdä yhteistyötä Pelastakaa Lapset ry:n hanketyöntekijän kanssa. Keskustelumme loivat hyvää pohjaa työlleni ja samalla sain ohjausta. Aikaa työn tekemiseen olisi saanut olla enemmän. Uskoisin, että olisin saanut työstä enemmän irti, jos työn kypsyttelyyn ja prosessointiin olisi ollut enemmän aikaa. Nyt päällimmäiseksi tunteeksi jäi, että työ jäi kesken. Tai ehkä se on vain merkki aiheen jatkotutkimuksen ja työstön tarpeesta

LÄHTEET

- Arkimies, Kirsikka 2008. Terveisiä sijaisperheestä! Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Kirjapaja.
- Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja 2006. Lapsi syntyy syyskuun sateeseen. Teoksessa Tarja Heino; Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.) Lapsuuden kudelmia. Helsinki: Stakes, 121–133.
- Eronen, Tuija 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Viitattu 26.1.2010.
<http://www.sosiaalipolitiikka.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%202007.pdf>
- Eskonen, Inkeri 2005a. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Juvenes Print. Väitöskirjatutkimus.
- Eskonen, Inkeri 2005b. Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? Lasten terapiaryhmässä käyttämien kerrontatapojen analyysi. Teoksessa Inkeri Eskonen. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Juvenes Print, 22–39. Väitöskirjatutkimus.
- Eskonen, Inkeri 2005c. Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. Teoksessa Inkeri Eskonen. Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Juvenes Print, 145–155. Väitöskirjatutkimus.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004. Tutki ja kirjoita. 10. osin uudistettu laitos. Vantaa: Tammi.
- Holmberg, Tiina 2000. Lapset ja perheväkivalta. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Helsinki: Lasten Keskus.

- Holmberg, Tiina & Hakkarainen, Pirjo (toim.) 2002. Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli. Ohjaajan käsikirja. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Huhtalo, Pekka; Kuhanen, Jarkko & Pyykkö, Eero 2003. Kotona turvassa – katkaise väkivallan kierre. Suomen mielenterveysseura. Vantaa: Dark.
- Hurtig, Johanna 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg; Aino Ritala-Koskinen & Marita Törrönen. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Hynynen, Eva & Vastamäki, Katja 2008. Perheväkivaltaa kokeneiden nuorten auttaminen. Teoksessa Timo Purjo (toim.) Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen aikuisuuteen. Nuorten erityiskasvatuksen mahdollisuudet ja keinot. Tampere: Juvenes Print, 145–159.
- Järvinen, Ritva; Lankinen, Aila; Taajamo, Terhi; Veistilä, Minna & Virolainen, Arja 2007. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Helsinki: Edita.
- Kehittämishanke-esitys. Kokemukset näkyviin – väkivaltatyön kehittäminen sijaishuollossa. Kehittämishanke 2009 – 2012 Mikkelin, Pieksämäen ja Jyväskylän seutu. Viola – väkivallasta vapaaksi ry & Pelastakaa Lapset ry.
- Kemppainen, Pertti 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kannustusvalmennus P. & K. Oy.
- Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari 2006. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeesta. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Viitattu 24.1.2010.
<http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>
- Laitinen, Merja 2004. Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina lähisuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Lapin yliopisto. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja 2002b. Insestitilanteen ulottuvuuksia. Pahaa, pahempaa vai pahinta? Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 63–85.
- Laki henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista 1995/ 578. 21.4 1995. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 20.10.2009.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#a21.4.1995-578>

- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/ 812. 22.9 2000. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 14.2.2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
- Lastensuojelulaki 2007/417. 13.4 2007. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 14.2.2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Metsämuuronen, Jari 2000. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia – sarja 4. Helsinki: International Methelp Ky.
- Oranen, Mikko (toim.) 2001. Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Mikko Oranen (toim.). Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämiseksi. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu no 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 13–40.
- Oranen, Mikko & Keränen, Eija 2006. Lasten auttaminen. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu no 35. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 63–83.
- Oranen, Mikko & Laaksamo, Eila-Maija 2003. Lapsikeskeinen väkivaltatyö turvakohteissa. Teoksessa Eija Paavilainen & Tarja Pösö. Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 237–258.
- Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja 2003. Lasten kokemus perheväkivalta käsitteinä ja ilmiöinä. Teoksessa Eija Paavilainen & Tarja Pösö. Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 13–42.
- Pekkarinen, Elina 2006. Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Hannele Forsberg; Aino Ritala-Koskinen & Marita Törrönen. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–127.
- Purjo, Timo 2008. Esipuhe. Teoksessa Timo Purjo. Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen aikuisuuteen. Nuorten erityiskasvatuksen mahdollisuudet ja keinot. Tampere. Juvenes Print, 7–15.
- Pösö, Tarja 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamajja Puoti; Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tamma, 202–211.
- Sinko, Päivi 2007. Lastensuojelutyötä lapsen kanssa. Sosiaaliturva 95 (18-19). 12–13.
- Sosiaalihuoltolaki 1992/311. 3.4.1992/311. Finlex – Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 26.3.2009.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710#a3.4.1992-311>

Söderholm, Annlis ym. (toim.) 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. 1. painos. Helsinki: Duodecim.

Taitto, Annikka 2002. Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä. Opaskirja lasten ja vanhempien vertaisryhmien vetäjille. Helsinki: LK-Kirjat.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009. Lastensuojelu 2008. Suomen virallinen tilasto.

Viitattu 16.2.2010

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr19_09.pdf

LIITE 1: Ryhmäprosessin eri osavaiheet (Holmberg & Hakkarainen, 2002, 26–29)

1.–2. TAPAAMISKERTA on tutustumisvaihetta, johon kuuluu

- Toinen toisensa tuntemaan oppiminen
- Nimien oppiminen ja niiden muistaminen
- Ryhmän tarkoituksen selkeyttäminen
- Vertaiskokemuksen esille tuominen
- Ryhmäroolien luominen
- Säännöistä sopiminen ja niiden sisäistäminen
- Luottamuksellisuuden rakentaminen

3.–4. TAPAAMISKERTA on kuohumisvaihetta, johon kuuluu

- Rajojen koettelu
- Oman turvallisuuden testaaminen
- Kilpailu ohjaajien huomiosta
- Ohjaajien ja muiden ryhmän jäsenten luottamuksen testaaminen
- Tunteiden ilmaisun harjoittelu konkreeteissa tilanteissa
- Lojaliteettiristiriidat
- Oman roolin etsiminen ja rooliristiriidat
- Leimautumisen pelko
- Käyttäytymishäiriöt ja yleinen levottomuus

5.–8. TAPAAMISKERTA on toiminnan vaihetta, johon kuuluu

- Aktiivinen työskentely
- Voimakas prosessointi
- Turvallisuus ryhmän sisällä
- Luottamus ja me-henki
- Vapaampi ja laajentuva tunneilmaisu
- Uskallus jakaa kokemuksia
- Ystävyysuhteiden muodostuminen
- Mahdollisten klikkien muodostuminen

8.–10. TAPAAMISKERTA on lopettamisen vaihetta, johon kuuluu

- Valmistautuminen ryhmän loppumiseen; huoli ryhmän loppumisesta

- Kateus niitä lapsia kohtaan, jotka saavat tulla mahdolliseen uuteen ryhmään
- Suru tulevasta erosta
- Tulevaisuuteen suuntautuminen; etsitään mukavia asioita
- Toiveet ryhmän jatkumisesta
- Haikeuden ja myös pettymyksen tunteet mahdollisia

LIITE 2: Sijaislasten haastatteluteemat

SIJAISLASTEN HAASTATTELUTEEMAT

- Orientoituminen haastatteluun
 - kerron kuka olen, miksi juttelen, olen saanut luvan vanhemmalta ja sostt:ltä
 - haastattelussa ei ole oikeita vastauksia, luottamuksellisuus
 - lapsen lupa haastatteluun ja sen nauhoittamiseen

- Elämäntilanne tällä hetkellä
 - mm. ikä, kauanko ollut sijoitettuna, arki ja siihen liittyvät ihmiset ja asiat
 - miten kutsut sijaisäitiä ja –isää, entä biologista äitiä ja isää

- Sijoitettujen lasten ryhmä (alkuvuonna 2009)
 - orientoituminen ryhmän muisteluun: kuinka monta lasta ryhmässä oli, missä koontui, tyttöjä vai poikia
 - kertoisitko siitä ryhmästä (tarvittaessa apukysymyksiä: mm. mitä siellä tehtiin, millaista siellä oli, mistä asioista puhuttiin)
 - mikä ryhmässä oli parasta tai hyvää, mikä huonointa tai ikävää
 - miksi sinä olit ryhmässä (oma ajatus siitä)

- Omat vaikeat kokemukset
 - asiaan johdatus yleistävällä puheella
(” yleensä sijaisperheessä asuvilla lapsilla on käynyt niin että oma äiti tai isä ei ole voinut huolehtia lapsesta, koska on mm. juonut liikaa, ollut niin väsynyt ettei jaksa huolehtia lapsesta, perheessä on tapeltu paljon keskenään tms. Joitakin lapsia on kotona lyöty tai aikuiset ovat lyöneet toisiaan, tai on uhattu lyödä, tai on huudettu kovaa, tai lasta on haukuttu.”)
 - kertoisitko, minkälaisia vaikeita kokemuksia sinulla on ollut
 - mitä näitä asioista oli esillä ryhmässä, kerroitko siellä
 - auttoiko asioiden käsittely ryhmässä sinua; jos, niin miten; jos ei, niin miksi ei
 - ajatteletko ryhmän jälkeen eri tavalla vaikeista kokemuksistasi

- juttelitko ryhmässä käsitellyistä asioista kotona
- tuki? oletko saanut vaikeisiin asioihin apua riittävästi; mistä, mitä toivoisit vielä

- Tulevaisuus
 - minkälaisia toiveita, haaveita, pelkoja tulevaisuuteen liittyen

- Haastattelun lopettaminen
 - miltä haastattelu tuntui, jääkö pahat asiat ehkä mieleen
 - onko nyt joku, jonka kanssa voit jutella
 - onko jotain, mitä toivot kerrottavan sijaisvanhemmille, tai biol.vanhemmille

LIITE 3: Sijaisvanhempien haastatteluteemat

SIJAISVANHEMPIEN HAASTATTELUTEEMAT

- Haastatteluun orientoituminen
 - viitekehys, miksi nyt haastattelu; mihin tietoja käytetään
 - sijaisvanhemmuus, kuinka monta sijoitettua lasta ollut, perhe tällä hetkellä

- Sijaisvanhempien ryhmä
 - oma kokemus ryhmästä; mm. mikä hyvää, mikä huonoa
 - auttoiko ymmärtämään / jakamaan lapsen prosessia tai kokemuksia

- Lapsi sijoitettujen lasten ryhmässä
 - miten tai kenen aloitteesta lapsi ohjautui ryhmään, menikö mielellään
 - vaikuttiko asioiden käsittely ryhmässä lapseen arjessa (esim. puheissa, käytöksessä)
 - saiko lapsi apua ryhmästä

- Lapsen vaikeat kokemukset
 - kerron, kuinka johdatan lapsen tähän aiheeseen yleistävällä puheella
 - onko lapsi puhunut kotona vaikeista kokemuksistaan: ennen ryhmää, ryhmän aikana, sen jälkeen
 - tuki? onko lapsi saanut / oletko sinä saanut tukea vaikeiden kokemusten käsitteilyyn

- Kehittämisaikajatuksia ryhmätoimintaan
 - mitä liikaa, liian vähän, puuttui, tarve tehdä toisin: lasten / sijaisvanhempien ryhmässä

- Tulevaisuus
 - miten näet lapsen tulevaisuuden

LIITE 4: Kysely vertaisryhmänohjaajille

KYSELY SIOITETTUIJEN LASTEN VERTAISRYHMÄN OHJAAJILLE

- Alla oleviin kysymyksiin vastataan kirjallisesti

1. KUINKA MONTA VERTAISRYHMÄÄ OLET OHJANNUT?
2. KUINKA PALJON OHJAAJAT OVAT TIETOISIA LASTEN KOKEMUSTAUSTOISTA JA KUINKA SE VAIKUTTAA RYHMÄN OHJELMASISÄLTÖÖN?
3. MIKÄ ON MIELESTÄSI RYHMÄTOIMINNAN PÄÄTARKOITUS?
4. KUINKA KÄYTÖSSÄNNE OLEVA VERTAISRYHMÄMALLI MIELESTÄSI TOIMII KOHDERYHMÄSSÄÄN? HYVIÄ/HUONOJA PUOLIA.
5. KUINKA MONTA KERTAA JA MILLÄ AIKAVÄLILLÄ RYHMÄ KOONTUU? ONKO KOKOONTUMISIA MIELESTÄSI RIITTÄVÄSTI?
6. MITEN RYHMÄTOIMINTAMALLISSA KÄSITELLÄÄN LASTEN OMIA VÄKIVALTA- JA MUITA VAIKEITA KOKEMUKSIA?
7. SAAVATKO LAPSET MIELESTÄSI APUA VERTAISRYHMÄTOIMINNASTA JA MITEN SE NÄKYY?
– MINKÄLAISET LAPSET MIELESTÄSI HYÖTYVÄT ENITEN VERTAISRYHMÄSTÄ?
8. MITEN KOKEMUKSESI POHJALTA KEHITTÄISIT SIOITETTUIJEN LASTEN VERTAISRYHMÄTOIMINTAA?